

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Факультет психології та соціальної роботи
Кафедра дошкільної освіти

01 освіта

012 дошкільна освіта

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня магістр

«Умови оптимізації пізнавальної активності дітей 6(7) років засобами пошуково-дослідницької діяльності»

Студентки:

Гомоляко Дар'ї Олександрівни

Науковий керівник:

Матвієнко Світлана Іванівна,

канд. пед. наук, доцент

Рецензенти:

Голота Наталія Миколаївна

канд. пед. наук, доцент

Пісоцький Олександр Петрович,

канд. психол. наук, доцент.

Допущено до захисту

Завідувач кафедри

м. Ніжин - 2019

Гомоляко Д.О. Умови оптимізації пізнавальної активності дітей 6(7) років засобами пошуково-дослідницької діяльності / Д.О. Гомоляко. – Кваліфікаційна робота. – Ніжин, 2019. – 103 с.

Робота присвячена дослідженню проблеми забезпечення пізнавальної активності у старших дошкільників засобами пошукової та дослідницької діяльності через визначення та експериментальну перевірку відповідних педагогічних умов. Здійснено теоретичний аналіз проблеми формування пізнавальної активності старших дошкільників та організації їх пошуково-дослідницької діяльності.

Проведено експериментальне дослідження, яке стосувалося визначення та перевірки умови оптимізації пізнавальної активності дітей 6(7) років засобами пошуково-дослідницької діяльності. Висвітлено програму експериментальної роботи з дітьми 6-7 років та педагогами щодо забезпечення пізнавальної активності дітей. у додатках до роботи розміщено діагностичні матеріали, які використовувалися у процесі експериментальної роботи.

Homolyako D. O. Conditions of optimization of cognitive activity of children 6 (7) years by means of search and research activity / D. O. Homolyako. – Qualifying work. - Nizhyn, 2019. - 103 p.

The work is devoted to the study of the problem of providing cognitive activity in older preschoolers by means of search and research activities through the definition and experimental verification of appropriate pedagogical conditions. The theoretical analysis of the problem of formation of cognitive activity of senior preschoolers and the organization of their search and research activities is carried out.

An experimental study was conducted, which concerned the determination and verification of the conditions for optimizing the cognitive activity of children 6(7) years by means of search and research activities. The program of experimental work with children 6-7 years and teachers to ensure cognitive activity of children is highlighted. in the appendices to the work diagnostic materials are placed, which were used in the process of experimental work.

ЗМІСТ

ВСТУП	
Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ТА ОРГАНІЗАЦІЇ ЇХ ПОШУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	
1.1. Сутнісна характеристика пізнавальної активності	
1.2. Специфіка пізнавальної активності у дітей старшого дошкільного віку.....	
1.3. Пошуково-дослідницька діяльність як засіб формування пізнавальної активності у старших дошкільників	
Висновки до розділу 1	
Розділ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ УМОВ ОПТИМІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ПОШУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	
2.1. Критерії та показники сформованості пізнавальної активності старших дошкільників у пошуково-дослідницькій діяльності	
2.2. Методика та результати дослідження рівнів сформованості пізнавальної активності дітей 6-7 років засобами пошуково-дослідницької діяльності.....	
2.3. Чинники впливу на формування пізнавальної активності старших дошкільників у пошуково-дослідницькій діяльності	
Висновки до розділу 2	
Розділ 3. ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ТА ПРАКТИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ОПТИМІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО	

ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ПОШУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

3.1. Принципи та педагогічні умови оптимізації пізнавальної активності старших дошкільників у пошуково-дослідницькій діяльності

3.2. Перебіг формувального експерименту

3.3. Оцінка ефективності умов оптимізації пізнавальної активності дітей 6-7 років у пошуково-дослідницькій діяльності

Висновки до розділу 3.....

Висновки.....

Список використаних джерел.....

Додатки.....

ВСТУП

Актуальність. Проблема розвитку пізнавальної активності дошкільників засобами пошукової діяльності – одна з найактуальніших у педагогіці, оскільки взаємодія дитини з навколишнім світом можлива завдяки її активності та діяльності, а ще й тому, що активність є неодмінною передумовою формування розумових якостей особистості, її самостійності та ініціативності.

Пізнавальна активність розвивається з потреби у нових враженнях, яка властива кожній людині від народження. У дошкільному віці на основі цієї потреби, в процесі розвитку дослідницької діяльності, у дитини формується прагнення дізнатися і відкрити для себе якомога більше нового.

Пізнавальна активність, сформована в період дошкільного дитинства, є важливою рушійною силою пізнавального розвитку дитини. Вона є однією з важливих якостей, що характеризують психічний розвиток дошкільника (Б. Ананьев, Д. Богоявленська, Д. Годовікова, Т. Землянухіна, Т. Кулікова, О. Петровський, та ін.).

Проблема формування пізнавальної активності старших дошкільників досліджувалася у вітчизняній науці. Психологи Л. Виготський, Г. Костюк, О. Леонтєв, С. Рубінштейн займалися дослідженням розвитку активності особистості під час пошукової діяльності, Г. Щукіна, Г. Костюк, Г. Люблінська – розвитком пізнавальної активності особистості, С. Ладивір, О. Смирнова, В. Котирло – особливостями розвитку пізнавальної активності в дошкільному віці.

У процесі пошуково-дослідницької діяльності відбувається розвиток дитини. У психолого-педагогічній літературі вона визначається як така, що має пізнавальну мотивацію, спрямовану на здобуття знань, умінь і навичок. Великі можливості для активізації пошуково-дослідницької діяльності зосереджені у проблемних завданнях, запитаннях, проблемних ситуаціях.

Пошукова діяльність сприяє активізації пізнавальної та творчої діяльності (Б. Всесвятський, М. Данилов, Б. Єсіпов, І. Лернер, В. Оконь, Б. Райков, М. Скаткін, К. Ягодовський), розвитку самостійності, ініціативності, самоконтролю та активності особистості в діяльності в цілому (М. Кларін, В. Маралов, В. Сітаров).

Визначення змісту пошукової діяльності дітей дошкільного віку стало предметом досліджень О. Іванова, Т. Кулікової, Л. Маневцової, Н. Постникової, В. Суржанської. Під змістом пошукової діяльності дослідники розглядали різноманітні об'єкти: природні явища та матеріал конструктивної діяльності. Пошукова діяльність у працях Н. Яришевої, Г. Беленької, Н. Кот та С. Єлманової розглядається як метод нескладного експериментування в природі. Великого значення пошуковій діяльності дітей дошкільного віку надавали Є. Водовозова та Є. Тихеева, вважаючи, що в процесі пошукової діяльності діти повинні спостерігати, діяти, мислити, робити самостійні висновки.

За сучасних умов, коли великого значення надається розвитку пізнавальної активності, вихованню прагнення до здобуття нових знань, організації пошуково-дослідницької діяльності повинно бути приділено більшої уваги. Проте, аналіз стану практики сучасних дошкільних закладів визначив потребу у здійсненні наукових досліджень щодо використання пошукової діяльності у збереженні пізнавальної активності дітей старшого дошкільного віку, чим і обумовлена актуальність даного дослідження.

Актуальність порушеної проблеми, доцільність наукового пошуку шляхів її вирішення зумовили вибір теми: **«Умови оптимізації пізнавальної активності дітей 6(7) років засобами пошуково-дослідницької діяльності»**.

Мета дослідження полягає у визначенні та теоретичному обґрунтуванні організаційно-педагогічних умов формування пізнавальної активності дітей старшого дошкільного віку засобами пошукової діяльності.

Для досягнення мети дослідження і перевірки висунутої гіпотези були

поставлені та послідовно розв'язані такі **завдання**:

1. Проаналізувати визначення поняття «пізнавальної активності» в психолого-педагогічній літературі та розкрити щодо цього сутність пізнавальної активності у дітей 6-7 років.
2. Надати характеристику пошуково-дослідницької діяльності як засобу формування пізнавальної активності старших дошкільників.
3. Визначити критерії, показники та рівні сформованості пізнавальної активності у дітей 6-7 років у пошуково-дослідницькій діяльності.
4. Дослідити стан практики закладу дошкільної освіти щодо формування у старших дошкільників пізнавальної активності у процесі пошуково-дослідницької діяльності.
5. Розробити систему роботи з перевірки педагогічних умов оптимізації пізнавальної активності старших дошкільників у пошуково-дослідницькій діяльності та надати оцінку ефективності.

Об'єкт дослідження – процес формування пізнавальної активності дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування пізнавальної активності старших дошкільників засобами пошуково-дослідницької діяльності.

Гіпотеза дослідження полягала у тому, що оптимізація пізнавальної активності буде здійснюватися за дотримання наступних умов:

- 1) підтримки пізнавального інтересу старшого дошкільника у процесі пошукової діяльності;
- 2) доцільної організації розвивального середовища для проведення пошуково-дослідницької роботи зі старшими дошкільниками;
- 3) дотримання методичних основ у керівництві вихователем пошуково-дослідницькою діяльністю старших дошкільників щодо формування в них пізнавальної активності.

Дослідження здійснювалося на основі комплексу методів:

1) **теоретичних:** вивчення психолого-педагогічної літератури, аналіз, синтез, узагальнення, систематизація;

2) **емпіричних:**

- опитувальні методи: анкетне опитування, бесіда;
- спостереження.

3) **методи математичної статистики і обробки результатів.**

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження:

- надано сутнісну характеристику пізнавальної активності через аналіз наукових джерел;
- обґрунтовано специфіку розвитку пізнавальної активності стовно дітей 6-7 років;
- схарактеризовано пошуково-дослідницьку діяльність як засіб формування пізнавальної активності у дітей старшого дошкільного віку;
- визначена змістова сукупність критеріїв сформованості пізнавальної активності дітей 6-7 років, у зв'язку із чим виявлено розподіл за рівнями інтенсивності їх пізнавальної активності засобами пошуково-дослідницької діяльності;
- теоретично обґрунтовано педагогічні умови формування пізнавальної активності старших дошкільників у пошуково-дослідницькій діяльності;

Практичне значення дослідження полягає у практичному дослідженні педагогічних умов використання пошукової діяльності у формуванні пізнавальної активності старших дошкільників; у розробці методичних рекомендацій вихователям щодо організації та використання пошукової діяльності у формуванні пізнавальної активності дітей старшого дошкільного віку; в упорядкуванні форм, методів і прийомів розвитку пізнавальної активності дітей старшого дошкільного віку у процесі пошуково-дослідницької роботи у природному доквіллі задля використання вихователями у процесі фахової підготовки вихователів в умовах вищого

навчального закладу різних рівнів акредитації, а також щодо здійснення наукових робіт студентів спеціальності «Дошкільна освіта».

Впровадження дослідження. За результатами дослідження:

- 1) взято участь у Всеукраїнській науково-практичній конференції «Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку», м. Ніжин, НДУ імені Миколи Гоголя, 20-21 листопада 2018 р.,
- 2) надруковано статтю «Характеристика пізнавальної активності дітей старшого дошкільного віку» // Збірник матеріалів Всеукраїнської студентської науково-практичній конференції «Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку», м. Ніжин, 21-22 листопада 2018 р. – С. 26-33.

Структура роботи: робота складається зі вступу, трьох розділів з підрозділами, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи – 104 сторінки, з них – 83 сторінки основного тексту. Список використаних джерел охоплює 8 сторінок – 71 позицію. Робота містить 5 таблиць, 1 діаграму та 7 додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ТА ОРГАНІЗАЦІЇ ПОШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Сутнісна характеристика пізнавальної активності

Поняття *активність* є предметом вивчення багатьох наук: філософії, педагогіки, психології, медицини тощо. Саме це питання виходить корінням від того, процес взаємодії людини з навколишнім світом визначає низку специфічних функцій:

- 1) засвоєння досвіду;
- 2) безпосереднього пізнання навколишнього;
- 3) саморегуляції відповідно сприйнятого.

Перші з функцій розглядається в контексті доступності індивіду усього того, що було накопичено людством й такого, що має назву «досвід». Пізнання визначається як спосіб засвоєння інформації про світ навколо себе й, фактично, - підпорядкування світу собі. Це можна розглядати як можливість регулювання своїх думок, життєвих визначень, безпосередніх дій відповідно до потоку інформації, з яким зістикується індивід, а також вироблення ставлення його (в характеристиках: судження, ставлення, ціннісного визначення тощо) до світу [, с.].

Згідно з поглядами Н. Виноградової, функція саморегуляції характеризується уміння співвідносити себе й світ, індивідуальне та колективне. Для цієї функції характерна здатність індивіда будувати свої взаємовідносини зі світом на основі рефлексії [63, с. 34].

Відповідно до специфіки нашого дослідження, найбільш вагомим визначається висвітлення функції пізнання. Психолог О. Леонт'єв трактував її як процес, результатом здійснення якого є відтворення таких способів і дій,

які сформовані історично [27, с. 65]. Тобто, ту ми знову можемо говорити про використання потенціалу досвіду, який утворює своєрідний «плацдарм», основу для засвоєння індивідом багатоаспектного навколишнього світу.

У філософії проблема пізнання розглядається у відповідній теорії з позиції суб'єкта та об'єкта. Від філософії Ф. Бекона та Дж. Локка (так звана «до кантівська» філософія) суб'єктом пізнання розуміється відповідно оформлене (поняттям «буття») існування людини, а під об'єктом – спрямованість його пізнавальної діяльності.

I. Кант переосмислив таке трактування, деталізувавши сутність суб'єкта на двох рівнях:

- 1) емпіричний (який розглядає індивідуально-психологічні особливості людини);
- 2) трансцендентальний (коли людина розглядається в глобальному, світовому масштабі, перш за все, – як представник людства).

За I. Кантом, найвищою інстанцією, здатністю суб'єкта є розум, і тоді трансцендентальність постає своєрідним духовним утворенням, яке визначає основи людського досвіду, культури, й, перш за все, – предметного світу навколо людини [16]. А сама взаємодія між суб'єктом та об'єктом пізнання – надзвичайно багатогранна й різноманітна. Представниками німецької класичної філософії Г. Гегелем, I. Кантом, I. Фіхте, Ф. Шеллі було обґрунтовано гносеологічні, матеріальні, онтологічні, практичні та аксіологічні сторони пізнання.

Основною якістю, що відрізняє суб'єкт від об'єкту пізнання, є *активність*. Саме це поняття досліджується доволі давно, й наукові пошуки й на сьогодні тривають. Термін «активність» походить від латинського *activus* й характеризується як «дієва участь у будь-чому, енергійна діяльність» [42, с. 33].

Філософи В. Дьомін, О. Іліаді, А. Марголіс розглядають активність як поняття абстрактне, що розуміється як визначення духовної субстанції, руху вперед щодо особистісного зростання людини. У найбільш розгорнутому

визначенні активність характеризується як своєрідний рух матерії, який є притаманний для усіх її форм (форми життя) й найчастіше саме з формами живого й співвідноситься прояв активності.

При цьому А. Марголіс деталізує вищезазначену тезу більш біологічним підтекстом – як спосіб реагування живих матеріальних систем на зміни та стани навколишнього світу, що позначається на способах їхнього буття, відтворення та розвитку [30, с. 48].

У психологічній науці активність визначається у відповідності із діяльністю, обумовлюючись як динамічний прояв її становлення, уможливлення та видозмінення, а також – як властивість її руху.

З урахуванням зазначено вище, активність характеризується:

- 1) залежністю дій, які здійснює суб'єкт в залежності від його внутрішнього стану;
- 2) довільністю, як зумовлюється, в свою чергу, наявністю поставленої мети;
- 3) надситуативністю, що визначає для індивіда можливість вийти за межі наявних обставин або поставлених попередньо цілей;
- 4) стійкістю стосовно характеру діяльності у межах запланованого, визначеної мети.

На сьогодні проблема пізнавальної активності набула достатньої наукової активності, визначаючи щодо цього й різні підходи. Так, Б. Єсіпов та Г. Пугач. М. Данилов, М. Ігнатенко, розглядають її в контексті пізнавальної діяльності. Л. Аристова обґрунтовує її з позицій ставлення самого суб'єкта до такої діяльності. Як рису особистості визначають цю активність дидакти В. Лозова, Г. Щукіна. М. Махмутов, М. Головань, Г. Троцько. Близькі з цими поглядами є такі, що це є однією з особистісних властивостей того, хто навчається, хто здійснює пізнання (О. Кононко, Т. Шамова, М. Данілов).

На основі вивчення широкого кола наукової літератури, ми з'ясували, що пізнавальна активність має свою структуру, яка визначає як особистісні,

так і діяльнісні складові.

О. Скрипченко, Л. Долинська, З. Огороднійчук запропонували наступну *структуру пізнавальної активності* стосовно тих, хто навчається - це складна цілісна система, що поєднує у собі діяльнісні та особистісні аспекти і охоплює змістовно-операційний, інформаційний, мотиваційний, цільовий, емоційний, вольовий, комунікативний, результативний, контрольнo-оцінний компоненти, а також здатності та здібності і увагу вчителя та учня, як центральних і рівноправних суб'єктів навчально-виховного процесу [56, с. 261].

В. Зайко трактує *пізнавальну активність*, як інтегративну властивість особистості, яка зумовлюється потребами, які спираються на стійкий пізнавальний інтерес і виражаються в інтенсивності вивчення людиною предметів та явищ дійсності з метою реалізації набутих знань в перетворюючій діяльності.

У психологічній енциклопедії за ред. О. Степанова термін «*пізнавальна активність*» визначається як вид поведінки, спрямований на пошук ефективних шляхів зміни ситуації відповідно до потреб за відсутності чітких прогнозів її результату. У людини вона є важливим компонентом пошукової діяльності [52, с. 355].

Б. Мухацька в дисертаційному дослідженні виділяє наступні типи для дитини-дошкільника форми активності:

- 1) експлорація;
- 2) ігрова активність;
- 3) пізнавальна активність;
- 4) елементи трудової та суспільної активності [35, с. 11].

Усі перелічені форми активності дуже важливими для розумового розвитку та соціалізації малюка, коли за допомогою усіх органів чуттів він пізнає навколишню дійсність та самого себе. Її зміни у розвитку призводять до відповідних змін у сфері самої активності.

Пізнавальна активність має свої види, рівні прояву та типи. Відповідно

до класифікації різних авторів, ця активність поділяється на ситуативну та інтегровану, нормативну та ініціативну, потенційну та функціональну (за В. Лозовою). Як адаптивну та продуктивну її визначає А. Матюшкін, як репродуктивну, пошукову та творчу – психолог Г. Щукіна.

Компонентний склад пізнавальної активності є складними і визначається різними авторами по-різному. Так, К. Сапашева визначає такі склад: когнітивний, дослідницький, мотиваційний компоненти. П. Лузан додає до вищеназваних компонентів ще й операційний та результативний, що передбачає процес опанування певними знаннями та вміннями. О. Ястребова вказує на домінування мотиваційного компоненту, який, в свою чергу, зумовлює наявні сит ситуативних, пізнавальних та ситуативних мотивів.

Важливим чинником розвитку пізнавальної активності є *пізнавальна мотивація*. Дослідниця С. Парфілова, на основі узагальнення даних праць науковців Б. Ананьєва, Н. Бібик, Л. Божович, М. Данилова, О. Леонтьєва, С. Рубінштейна, О. Савченко, Г. Щукіної та ін. запропонувала таке визначення: *пізнавальна мотивація* – це сутнісне визначення пізнавальних потреб, постановки завдань учіння, пізнавальних інтересів та способів підтримки пізнавальних інтересів [40, с. 6]. Усі перелічені складові визначають великий вплив на якість пізнавальної мотивації, проте висхідним імпульсом до подальшої діяльності слугують пізнавальні потреби.

З поняттям пізнавальної активності тісно пов'язане таке, як *пізнавальна діяльність*. Вчені М. Каган, Ю. Забродін, М. Кветний розглядали її в якості окремого виду діяльності людини.

Зокрема, М. Каган у своїх працях визначав її як форму активного відношення до довкілля, яка притаманна тільки людині. Зміст цієї діяльності становить раціональне відтворення свідомістю людини об'єктивності в процесах, предметах, діяльності та відповідних законах [13, с. 177]. При цьому ця специфічна діяльність спрямовується на пізнання людини, природи та самої особистості, що пізнає.

Згідно із цією теорією, природа та людина пізнаються на двох рівнях,

перший із яких – практичне пізнання. Воно тісно пов'язане із практичною діяльністю й на побутовому рівні становить основу практичного досвіду людини, а більш широко – її життєвої мудрості. Другий рівень – наукове пізнання, до якого «виростає» пізнавальна діяльність. Це сфера наукових та науково-дослідницьких розробок, самостійної та професійно спрямованої форми діяльності.

До різних сфер пізнавальної діяльності відноситься пізнавальний інтерес – особливий вид інтересу. Будь-який прояв інтересу пов'язаний із його пізнавальною стороною, проте не усілякий інтерес може визначатися як пізнавальний. Сутність останнього, його своєрідність, характеризується специфічним пізнавальним ставленням людини до навколишнього (явищ та предметів довкілля, а також відповідних щодо цього знань).

Н. Кашубо вказує на те, що своєрідне ставлення людини до світу визначається в поглибленому його вивченні, у постійному набутті та вдосконаленні знань, в активному та дієвому надбанні їх та знаходженні ефективних способів отримання інформації [18, с. 15].

Однією із позицій вчених стосовно встановлення зв'язку між інтересом та мотивами є та, що сам інтерес розглядається як певна спонука до активності (у вигляді дій, спілкування та поведінки), що має на меті задоволення виниклих потреб людини.

Мотив характеризується як якісними, так і кількісними характеристиками. Наприклад, «потужний» мотив визначає сильну рушійну спроможність щодо спрямування діяльності людини на цілеспрямоване задоволення певної потреби. Й навпаки, «слабкість» мотиву робить людину пасивною, оскільки немає спрямованості на задоволення певної потреби (кількісні характеристики).

Одним із чинників виникнення пізнавальної активності є *пізнавальний інтерес*. Це багатомірне філософське, психологічне та педагогічне поняття, яке розглядалося багатьма вченими. Так, методологія формування інтересу особистості досліджувалася філософами-класиками (К. Гельвецій,

П. Гольбах, І. Кант, Г. Гегель та ін.), представниками сучасної філософської (В. Андрущенко, І. Бойко, Г. Гак, А. Здравомислов, Н. Надольний та ін.) та соціологічної думки (Н. Крилова, О. Бородіна, О. Семашко, К. Соколов, Ю. Фохт-Бабушкін та ін.).

Інтерес є характеристикою особистості, яка пізнає довкілля, уточнює для себе найбільш суттєві його властивості й відповідно до цього організовує власну діяльність та поведінку [51, с. 83]. Філософське трактування даного поняття більшою мірою пов'язане із визначення сутності явищ та об'єктів навколишнього світу, що й трактується як «мати значення».

Так існує точка зору на дане поняття, яка безпосередньо торкається устремління, бажання, прагнення, які виявляє людина відповідно до навколишнього світу.

«Інтерес» – допитливість, умова бажання дізнатися або брати участь у чомусь; якість, яка збуджує турботу та зацікавленість» [62, с. 153].

Так, Г. Щукіна визначала, що розвиток *інтересу* зумовлює кілька стадій, при чому найсуттєвішими з яких є цікавість, допитливість, власне інтерес до пізнання, який на певних рівнях пізнання й переростає у відповідну потребу пізнання [69, с. 101].

Н. Морозова, аналізуючи специфіку становлення інтересу, виокремлює дещо іншу етапізацію: епізодичне переживання, емоційно-пізнавальне ставлення до діяльності або об'єкту, емоційно-пізнавальна спрямованість самої особистості. Як бачимо, логіка встановлення такої етапізації спрямована на включення емоційного чинника, який і є рушієм пізнавального процесу в його головному визначенні – інтересі [33, с. 19]. Отже, такий науковий погляд окреслює емоційний підхід до організації пізнавальної діяльності.

Іншу точку зору на проблему визначення підґрунтя інтересу визначає дослідниця Н. Морєва, яка вважає, що базою даного процесу є сама потреба в діяльності або пізнанні. Отже, йдеться про мотиваційні основи як власне інтересу, так і пізнавальної діяльності в цілому. Н. Морєва розглядає

наступні етапи виникнення даного виду інтересу: елементарне визначення (орієнтування) в навколишньому, вибірково-спрямоване відношення до предметів або явищ оточуючого світу та духовна потреба в пізнанні [32, с. 201].

Характеристиками інтересу є наступні:

У залежності від **форми вияву та стійкості** (за Н. Морозовою):

- 1) *ситуативний (епізодичний)*, який характеризується окремими сполохами інтереси людини лише стосовно тих ситуацій, які привернули її увагу, зацікавили у процесі пізнання або навчання. Цей інтерес потребує постійного «живлення», підтримки щодо його сталості та дієвості. Він не залишає особливого відбитку у структурі особистості.
- 2) *ініціативний (особистісний)*. Він достатньо стійкий та виявляється в тому, що людина здійснює певну діяльно сіль з достатньою зацікавленістю, бажанням, позитивним ставленням до процесу пізнання або навчання, навіть за наявності несприятливих зовнішніх факторів. Цей вид інтересу здатний регулювати пізнавальну спрямованість особистості людини [33, с. 15].

Психолог Г. Щукіна виокремлювала інші **рівні інтересу**:

- 1) *аморфні*, що характеризуються загальним інтересом до пізнання в широкому сенсі (й навчання, зокрема). Вони нестійкі, мінливі, ситуативні, неусвідомлені. Практично не мають рушійної сили.
- 2) *широкі* – визначають широту зацікавленості, проте часто за практичної відсутності глибини пізнання та сталого позитивного спрямування на діяльність.
- 3) *стрижневі* є сталою характеристикою особистості, яка визначає її практичну дієвість, активність, практичну спрямованість на пізнання навколишнього світу [69, с. 52].

Як зазначає Б. Мухацька, стимулювання пізнавальної активності дошкільника здійснюється багатьма чинниками, спектр яких постійно

змінюється й розширюється. Дуже важливо в цьому створити спеціальну, добре продуману систему роботи, яка включала б різноманітні технології, зміст та методики виховання [35, с. 6].

Таким чином, узагальнення даних психолого-педагогічних досліджень з проблеми формування пізнавальної активності дало підстави розглядати її як емоційно-пізнавальне ставлення особистості до людей, предметів, явищ, подій навколишньої дійсності, а також до певних видів діяльності, які мають для неї життєве значення, як своєрідний сплав емоційно-вольових, мислинневих та інтелектуальних процесів, як структуру, що складається з домінуючих потреб, як ставлення дошкільника до світу.

1.2. Специфіка пізнавальної активності у дітей старшого дошкільного віку

Як було зазначено нами вище, в організації пізнавальної діяльності дітей важливу роль відіграють її якісні характеристики (відношення мотиву до змісту діяльності). Для дітей, які багато в чому залежні від дорослого, дуже важливим визначається бажання мати гарні стосунки з педагогом, отримувати від нього похвалу, заохочення, невеличкий подарунок тощо. Отже, мова йде про зовнішні, соціальні мотиви пізнавальної діяльності, які, за наявності раціональної зовнішньої мотивації, визначається усього лише засобом для досягнення мети й несповна спрямовується на процес опанування дитиною знань ат процес пізнання.

Як вважає Н. Кошубо, у процесі навчання важливо правильно сполучати соціальні та пізнавальні мотиви (як зовнішні, так і внутрішні) при домінуванні пізнавальних [18, с. 16].

О. Запорожець, обґрунтовуючи роль роздаткового матеріалу на мотивацію до навчання, вказував на те, що він, безперечно, є першо початковим мотивом, проте здатний перерости в потужний інтерес до знань,

та визначити щодо цього позитивний результат. У той же час, самі знання становлять підґрунтя для подальшого інтересу та сприяють підтримці продуктивної творчої активності дитини у процесі навчання.

Т. Ткачук, проаналізувавши специфіку формування пізнавальної активності дошкільників у спільній діяльності з вихователем, надає наступне визначення: пізнавальна активність є самостійною та ініціативною діяльністю дитини, як формуються під впливом інтересу та допитливості й обумовлена пізнанням навколишнього та розв'язанням пізнавальних завдань [59, с. 7].

Проблема пізнавальної активності стосовно дітей дошкільного віку найчастіше розглядається в контексті їхнього розумового виховання. Вчені по-різному трактують детермінанти її розвитку. Так, Л. Артемова та Т. Бабунова визначають дидактичну гру одним із головних чинників даного процесу; Д. Годовікова, О. Кононко, С. Курінна, М. Лісіна вказують на важливість спілкування дорослого та дитини в пізнанні останньою навколишнього світу. В. Котирло, Т. Дуткевич, О. Кульчицька наголошували на домінантності пізнавальних мотивів та способів дій у становленні пізнавальної активності та її подальшому розвитку. Саме остання позиція є найближчою стосовно специфіки нашого наукового дослідження.

Також нам важливо визначити, що будь-який дидактичний засіб, до якого можна віднести як дидактичні ігри та вправи, а також пошукову та дослідницьку діяльність (див. п. 1.3.), має достатній потенціал щодо впливу на пізнавальну активність дітей старшого дошкільного віку.

Дослідниця Т. Ноздрова, аналізуючи впливу дидактичних ігор на розвиток вищезазначеної активності в учнів 6-7 річного віку говорить, що гра цього виду сприяє зростанню інтересу дитини до пізнання, що визначає ефективність навчання в залежності від ініціативності та активності самої дитини [39, с. 9].

Більш ґрунтовно навчальний потенціал дидактичної гри вивчали Ш. Амонашвілі, Л. Аристова, Л. Артемова, М. Богданович, Н. Вашуленко,

Н. Голованова, Н. Коваль, Л. Кондрашова, В. Кузьменко, Т. Ніколаєва, Н. Підгорна, О. Савченко, В. Щетиніна, Г. Яворська та інші дослідники.

Так, дослідниця В. Щетиніна, аналізуючи особливості формування пізнавальної активності старших дошкільників зазначає, що для дітей 6-7 років, які пізнають навколишній світ, саме знання про його предмети є важливою складовою даного процесу. У системі знань про предмети мають знання про якості та властивості матеріалів, з яких ці предмети виготовляються.

Найбільш доцільними щодо дитячого дослідження, експериментування, є предмети, що мають такі характеристики (властивості), які можуть бути зміненими, руховими, й, що головне, виявлятися дитиною у пошуковій діяльності.

Пізнавальний інтерес є основною детермінантою розвитку пізнавальної активності старших дошкільників, оскільки сама структура інтересу (єдність емоційної, інтелектуальної та щільнісної сторін) з опорою на подальший розвиток цього процесу задіює сутнісні сили й природу людини.

Саме тому за сприятливих умов, коли дитині надається багатий вибір діяльностей та об'єктів пізнання, вона обирає те, що сприяє розвитку. У поведінці дитини з тим наявні основні характеристики пізнавального інтересу – зацікавленість процесом пізнання, відповідальність стосовно того, що вона вивчає або досліджує. Особливості сприймання та усвідомлення матеріалів предметності світу й зумовлюють відбір змісту знань дітей, характер відповідної діяльності стосовно засвоєння уявлень, знань та формування відповідних умінь. Це значною мірою обумовлює розвиток особистості та визначає потенціал пізнавальної активності людини.

С. Ладивір засвідчує, що якщо не створити розвивальне середовище для стимулювання дитячої допитливості, можна за весь день не почути жодного звертання дитини до вихователя з пізнавальним запитанням, а на заняттях діти не зможуть діяти самостійно, проявляти ініціативу при виконанні завдання. Тому слід розкривати навколишній світ інформативно і змістовно,

в яскравому емоційному форматі, викликаючи у дітей емоційно позитивне ставлення до нього. Розповідь дорослого має доповнюватися самостійною творчою продуктивною діяльністю дітей: створення тематичних малюнків, виробів з природних матеріалів, гербаріїв тощо. Діти із задоволення та інтересом за такої умови складають розповіді і казки про життя домашніх і диких тварин, відтворюють їх в іграх-драматизаціях. Така діяльність дає дітям змогу не лише дізнатись про щось нове, а й пережити, присвоїти отримані знання [26, с. 25].

В. Щетиніна зазначає, що у 6-7 років дитина здатна оволодівати знаннями про матеріали та предмети, оскільки спочатку саме ознаки матеріалів визначаються для малюків як ознаки цих предметів. Досліди та дитяче експериментування дозволяють дітям дізнаватися про характерні особливості об'єктів навколишнього світу [68].

Розвиток сприймання дошкільника зумовлюється розвитком діяльності дитини із предметом (Б. Ананьєв, З. Істоміна, С. Шабалін, В. Щетиніна та ін.). Протягом дошкільного дитинства сприймання як психічний процес проходить шлях від звичайного, нескладного маніпулювання предметом до більш складного його дослідження, обстеження, вивчення, яке характерне для малюка 3-х років. У віці 4-х років дитина здатна виокремити частини та окремі ознаки предмету. У більш старшому віці, до 7 років вона вже здатна на систематизоване й планомірне розглядання та обстеження предмету.

У старших дошкільників змінюються дослідницькі можливості дій руки – від практичних обмацуючих, виконавських дій поступово формуються спеціальні дотикові рухи руки, з'являються обмацуючі рухи, що можуть визначати контур предмету, властивості матеріалу, фактури тощо.

В. Суржанська з урахуванням даних наукових праць Л. Виготського, П. Гальперіна, Г. Люблінської, Л. Проколієнко, М. Матюшкіна та інших вчених зазначає наступні особливості розвитку пізнавальної активності у дошкільному дитинстві:

- 1) прояв від народження та здатність до подальшого інтенсивного розвитку;
- 2) можливість проявлятися у різних видах діяльності;
- 3) прояв у запитаннях, порівняннях, розмірковуваннях;
- 4) намагання до експериментування та елементарних дослідів;
- 5) визначення цікавості та допитливості як показників пізнавального інтересу;
- 6) поєднання емоційного та інтелектуального ставлення до явищ та предметів навколишнього світу;
- 7) вираженість у пізнавальній активності самостійності, самоконтролю та саморегуляції до кінця старшого дошкільного дитинства;
- 8) наявність основ ініціативної перетворюючої активності [58, с. 8].

Таким чином , у період старшого дошкільного дитинства пізнавальна активність розвивається на основі пізнавальної потреби у різних видах діяльності (ігрової, пізнавальної, дослідницької тощо), забезпечує формування цілісного уявлення дитини про оточуючий світ та характеризується наявною пізнавальною орієнтацією дитини, ініціативою, інтересом, самостійністю та оригінальністю дошкільника.

1.3. Пошуково-дослідницька діяльність як засіб формування пізнавальної активності у старших дошкільників

Пізнання дитиною навколишнього світу у дошкільному дитинстві спрямовано на досягнення та дослідження його різноманітності, широкого кола явищ та об'єктів, а також, що найголовніше, встановлення тих закономірностей, за якими світ розвивається.

Багато з психологів та педагогів вважають ефективним джерелом розвитку дитини пошукову діяльність, яка, в свою чергу, тісно пов'язана із дослідницькою діяльністю та дитячим експериментуванням.

Починаючи з 1960-х років у працях психологів (О. Леонт'єв, М. Поддьяков та ін.) вивчалася пошукова діяльність, одним із різновидів якої було експериментування. Стосовно дітей дошкільного віку, такі дослідження проводилися: на матеріалі праці з вирощування рослин (Н. Постнікова, С. Ніколаєва), в ігровій діяльності (Н. Бойченко), основ природознавства (Л. Маневцова), роботи з комп'ютером (О. Іванова) тощо.

Науковцями доведено, що саме в умовах спеціально сконструйованої технології, експериментування стає ефективним, а дослідницька активність формується у надзвичайно важливу особистісну якість, що відтворює рівень соціалізації та пізнавального розвитку людини.

Дослідниця А. Іванова визначила, що у процесі експериментування у дошкільника формуються уміння виявлення у предметів навколишнього світу їхніх якостей та властивостей матеріалів, а також перенесення і включення дослідженого у контекст нової ситуації, розкриття можливих трансформацій даних властивостей [12, с. 26].

На думку Г. Смольникової важливою умовою розвитку пізнавальної мотивації є дитяче експериментування, яке забезпечується під час пошукової [57, с. 8].

Важливою умовою розвитку пізнавальної активності є правильний вибір об'єктів пізнання у пошуково-дослідницькій діяльності. Але, як зазначає Г. Смольникова, занадто прості, так і занадто складні об'єкти викликають швидке згасання пізнавальної активності дошкільника, тож оптимальним є такий рівень складності, який потребує затрат зусиль, що дадуть конкретний і зрозумілий дитині ефект [57, с. 9].

Вона виділяє низку характеристик пошуково-дослідницькій діяльності як засобу формування пізнавальної активності дітей:

- 1) спільні дії доросло та дитини мають будуватися на основі особистісно зорієнтовано навчання
- 2) дітям має надаватися свобода щодо вибору самої діяльності, а також пов'язаних із цим пошукових дій;

- 3) надання малюкам право на помилки під час самостійного розв'язання поставлених завдань;
- 4) створення мотивації на проведення пошукової роботи;
- 5) задіявання різноманітних методів підбадьорювання та заохочення;
- 6) використання широкого спектру форм дослідницько-пошукової роботи – індивідуальних, під групових та колективних;
- 7) прищеплення дошкільникам «смаку» дослідницької перемоги як закладання основ подальшої пізнавальної та пошукової діяльності [там само].

Відомим психологом М. Поддьяковим було розроблено концептуальні основи пошукової діяльності дітей-дошкільників, згідно якої малят слід навчати дослідженню сутності будь-якого об'єкту навколишнього світу не як такого, а в його логічному співвідношенні із тією системою предметів, з якою від взаємопов'язаний та функціонує. За М. Поддьяковим, сам пізнавальний процес повинен мати таку структуру: від сприймання об'єкта як окремого цілісного утворення – до системи об'єктів, завдяки якій він існує, від них – до аналізу властивостей об'єкта, які множать взаємозв'язки з іншими суб'єктами системи [47, с. 46].

Допитливу дитину спрямовує на вивчення навколишнього наукове дослідження – імітаційне або реальне. Саме таким чином вона з'ясовує причини появи речей, їх створення, а також виникнення багатьох об'єктів навколишнього світу та явищ, які є багато в чому незрозумілими малюкові. Потреба у дослідженні докільця є вродженою для усіх живих істот – як людей, так і тварин. Проте, ступінь пошукової активності людини, звичайно, відрізняється, перш за все, умовами проживання та виховання.

М. Ємельянова висловлює думку стосовно того, що потреба у дослідженні є специфічною, оскільки генетично людина отримує лише передумови для такої діяльності. Реалізація дослідницьких передумов багато в чому залежить від того, наскільки оточення дитини й сам процес її виховання будуть спрямованими на розвиток у неї умінь дослідження,

сприймання й пізнання навколишнього світу [11, с. 9].

Потреба дитини у пошуку розвивається у прямій залежності від того, наскільки вона залучена до діяльності, спілкування з дорослими та однолітками. Головне значення пошуково-дослідницької діяльності полягає в тому, що: значно підвищується пізнавальний інтерес дошкільників до навчальної діяльності; кожне заняття за допомогою стає яскравішим, емоційно насиченим; активізується навчально-пізнавальна діяльність дітей; розвивається позитивна мотивація навчання, довільна увага, формується пізнавальна активність. У пошуково-дослідницької роботи дошкільників формуються навички самостійності мислення, уваги, розвивається увага та сприймання.

У процесі пошукової роботи значною мірою розвивається дитяча індивідуальність. Тоді, коли дитина самостійно вирішує достатньо складні пошукові завдання, зміцнюється її впевненість у собі, зароджується почуття власної компетентності, обізнаності в багатьох явищах навколишнього світу.

Як зазначає Г. Беленька, завданнями нескладного дитячого **експериментування** є викликати емоційний відгук малюка на різні явища та об'єкти навколишнього світу (перш за все, природного та предметного довкілля), розвитку ти в малюка пізнавальні психічні процеси та озброїти необхідними способами пізнання [3, с. 7]. Найвищим рівнем експериментально-дослідницької діяльності дошкільників є власне експериментування, при якому малюк самостійно та цілеспрямовано обирає дослід у якості засобу пізнання навколишнього.

Дослід за своєю структурою має багато спільного із спостереженням. Багато в чому він тотожний із «дорослими» дослідями, які проводяться в спеціальних кабінетах, з відповідним обладнанням. Характерною рисою дослідів є висування гіпотези «Що буде, коли? ...», яка відсутня при проведенні спостережень. Досліди як організовані колективні форми пошукової роботи мають бути представлені в освітньому процесі старших дошкільників один раз на тиждень. Відповідно, у маленьких підгрупах (по 3-4 дитини) така робота може проводитися у різний час за бажанням малят та

педагога.

Таким чином, пошукова діяльність визначається як самостійний напрям роботи з дітьми, який має у своїй основі проведення розгорнутої за часом роботи з вивчення окремих явищ навколишнього світу, встановлення взаємозв'язків між тим, що відбувається у природі, в житті людей, їхній діяльності тощо. Проведення такої роботи може проходити на основі дослідницької діяльності, ефективного засобу достатньо самостійного набуття дітьми інформації про навколишній світ.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Однією із актуальних проблем дошкільної педагогіки визначається розвиток у дітей пізнавальної активності, яка виникає та формується від народження, має здатність до інтенсивності в розвитку, надає дитині можливість сприйняття навколишнього світу, його об'єктів, явищ, пізнання закономірностей його розвитку тощо. До кінця дошкільного дитинства у малюка складається достатньо цілісне уявлення про оточуючий світ.

У дитини 6-7 років формується пізнавальна орієнтація в навколишньому, яку вона визначає за допомогою розмірковувань, запитань, порівнянь, становленні взаємозв'язків, тотожностей, відмінностей тощо.

Пізнавальна активність дитини характеризується домінуванням емоційного ставлення до предметів та явищ світу у тісному сполученні з інтелектуальним його пізнанням.

Пізнавальна активність дитини є її особистісною рисою, що виявляється в ставленні малюка до пізнавальної діяльності, опануванні знань, можливості розширення власного життєвого досвіду. Пізнавальна активність малюка знаходить вияв у якості пізнавальної діяльності, вона є проміжною стадією між потребою та власне діяльністю. Пізнавальна активність має наступну структуру: типи, види, компоненти, форми, рівні.

Важливим засобом розвитку у дітей 6-7 років пізнавальної активності є пошуково-дослідницька діяльність. Пошукова діяльність дітей спрямована на організацію повномірного пізнання ними навколишнього світу в спеціально організованій діяльності.

Дослідницька діяльність багато в чому ґрунтується на елементарному дитячому експериментуванні. Таким чином дітьми вивчаються елементи живої та неживої природи, її явища тощо. У процесі такої діяльності діти набувають самостійності, у них підвищується рівень мотивації до вивчення світу, що їх оточує.

РОЗДІЛ 2

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ УМОВ ОПТИМІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ПОШУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Критерії та показники сформованості пізнавальної активності старших дошкільників у пошуково-дослідницькій діяльності

З тим, що визначити стан практики закладу дошкільної освіти стосовно особливостей проведення пошукової та дослідницької роботи з дітьми роботи, з'ясування чинників, які визначають вплив на перебіг даного процесу, а також виявлення та обґрунтування організаційно-педагогічних умови, які визначають ефективність даної роботи, нами було проведено експериментальне дослідження на констатувальному рівні.

Мета експерименту: виявлення організаційно-педагогічних умов оптимізації формування пізнавальної активності у старших дошкільників засобами пошуково-дослідницької діяльності.

Завданнями експерименту стали:

1. Розробити критерії та їх показники щодо сформованості в дітей 6-7 років пізнавальної активності, набутої за використання пошуково-дослідницької діяльності.
2. Вивчити практичну діяльність педагогічного персоналу ЗДО зі створення умов для формування пізнавальної активності у дітей старшого дошкільного віку засобами пошуково-дослідницької діяльності.
3. Визначити рівні сформованості пізнавальної активності у старших дошкільників у пошуково-дослідницькій діяльності.

У Програмі розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» зазначено, що показниками компетентності дитини (визначення їхньої відповідності у

практичних умовах і була одним із завдань нашої експериментальної роботи) щодо розвиненості такої базової якості, як пізнавальна активність, є наступні:

- 1) активність у дослідженні предметів інтересу та експериментування з ними;
- 2) зосередження на об'єктах пізнання та на цікавих видах діяльності;
- 3) ставлення великої кількості запитань та уважне слухання відповіді дорослих щодо різних об'єктів пізнання;
- 4) виявлення здивування, захоплення та задоволення від зробленого відкриття.

Ці показники Програми відповідно визначених нами критеріїв та показників сформованості пізнавальної активності в дітей старшого дошкільного віку засобами пошукової діяльності було взято за основу добору емпіричних методик.

На основі теоретичного аналізу педагогічних праць О. Дибіної, Н. Добриніної, В. Зайко, О. Князевої, А. Ковалевої, В. Лозової, Л. Маневцової, Н. Поддьякова та ін. ми визначили критерії сформованості пізнавальної активності у старших дошкільників засобами пошукової діяльності: стійкість пізнавального інтересу; сформованість емоційно-вольової сфери; практична готовність до пошукової діяльності (дод. А).

Запропонована структура пізнавальної активності засобами пошукової діяльності в процесі подальшого експериментального дослідження дозволяє глибше зрозуміти зміст досліджуваної категорії як складної системи, що знаходить свій вияв у їхніх взаємозв'язках. Розглянемо детальніше кожний з визначених структурних компонентів і схарактеризуємо особливості їх сформованості у випускників дошкільного навчального закладу.

Перший критерій, *стійкість пізнавального інтересу*, включав такі показники:

- 1) наявність пізнавальних питань;
- 2) тривалість збереження інтересу;

Другий критерій, *сформованість емоційно-вольової сфери*,

схарактеризовано за такими показниками, як:

- 1) прояв позитивного ставлення до пошукової діяльності та інтелектуальних емоцій.
- 2) вміння долати труднощі, доводити розпочату справу до кінця;
- 3) вміння тривало, зосереджено працювати;

Третій критерій, *практична підготовленість до пошукової діяльності*, включав показники:

- 1) уміння отримувати знання про матеріали предметного світу та використовувати їх в своїй діяльності;
- 2) уміння здійснювати самостійну, внутрішньо структуровану пошукову діяльність.

Особливу увагу ми звернули на такий критерій, як практична підготовленість дітей саме до пошукової діяльності, оскільки пізнавальна активність проявляється в конкретній діяльності, в умінні її здійснити, в якісній характеристиці діяльності (А. Бодалєв, В. Зайко, І. Огородніков, З. Чехлова та ін.).

З огляду на специфіку нашого дослідження діагностичною основою експериментальної роботи на констатувальному рівні слугували спостереження за різноманітними проявами дітей і педагогічним керівництвом вихователя, які дозволили нам виявити рівень сформованості пізнавальної активності дітей старшого дошкільного віку засобами пошукової діяльності.

Для практичного вивчення означених умов нами було розроблено методику, що складалася з окремих дослідницьких процедур та включала у себе два напрями роботи: робота з дітьми старшого дошкільного віку та з вихователями закладу дошкільної освіти. Програма експерименту передбачала реалізацію трьох основних етапів.

Перший етап – підготовчий. На цьому етапі передбачався підбір і розробка діагностичних методик для вивчення організаційно-педагогічних умов, які впливають на формування пізнавальної активності у дітей старшого

дошкільного віку засобами пошукової діяльності.

Розглянемо більш детально сутність дібраних нами методик у напрямі роботи зі старшими дошкільниками відповідно до попередньо визначених критеріїв.

Критерій №1. Стійкість пізнавального інтересу

Діагностичні методики:

- 1) Спостереження за проявами сталості пізнавального інтересу у старших дошкільників у ході пошуково-дослідницької діяльності.
- 2) Індивідуальна бесіда з дітьми щодо з'ясування їхнього ставлення до пошукової діяльності та особистісну спрямованість до даної роботи.

Критерій №2. Сформованість емоційно-вольової сфери

Діагностична методика:

1. Спостереження за емоційними проявами дітей старшого дошкільного віку у ході проведення пошукової діяльності та їхнє позитивне ставлення до роботи даного виду.

Критерій №3. Практична підготовленість до пошукової діяльності

Діагностична методика:

1. Спостереження за педагогічним керівництвом вихователя щодо визначення особливостей підтримки ним пізнавальної активності дітей старшого дошкільного віку у процесі пошукової діяльності.

Констатувальний експеримент проводився на базі ЗДО № 7 «Дзвіночок» м. Ніжина Чернігівської області з 18.01. по 15.03. 2019 року.

У проведенні дослідження взяло участь 32 дітей старшої групи садочка, яких ми розподілили за групами експерименту по 16 вихованців (відповідно до ЕГ та КГ) та 12 вихователів цього закладу освіти.

При проведенні *констатувального етапу* експерименту використані такі методи:

- у якості *основних* – спостереження за проявом пізнавального інтересу старших дошкільників у процесі пошукової діяльності (дод. Б); спостереження за характером пізнавальної діяльності дітей старшого дошкільного віку (дод. В); спостереження за педагогічним керівництвом вихователя пошуковою діяльністю щодо формування пізнавальної активності дітей старшого дошкільного віку у доборі відповідних методів та методичних прийомів дод. Г).
- у якості *додаткових*: індивідуальна бесіда з дітьми щодо визначення їхнього ставлення до пошукової та дослідницької діяльності (дод. Д); анкетування вихователів щодо оцінки стану педагогічного керівництва ЗДО з формування пізнавальної активності старших дошкільників у процесі пошукової діяльності (дод. Е).

Таким чином, з метою з'ясування стану практики закладу дошкільної освіти нами було здійснено експериментальне дослідження. Задля проведення його констатувального етапу було визначено критерії та їхні характеристики щодо сформованості у дітей 6-7 років пізнавальної активності, яка набувалася за використання потенціалу пошукової та дослідницької діяльності; розроблено методики діагностування вищезазначеного процесу.

2.2. Методика та результати дослідження рівнів сформованості пізнавальної активності дітей 6-7 років засобами пошуково-дослідницької діяльності

Одним із головних завдань щодо з'ясування умов організації пошуково-дослідницької діяльності дошкільників було визначення рівневості сформованості у них пізнавальної активності за вищеназваної діяльності.

Проводячи констатувальний експеримент, ми дотримувалися логіки його розгортання стосовно дітей за розробленими нами попередньо критеріями та показниками.

Проаналізуємо отримані результати більш детально.

Відповідно до першого критерію, який стосувався визначення **стійкості в малюків пізнавального інтересу**, ми використовували методіку Б. Мухацької.

З дітьми ЕГ та КГ було проведено обговорення 2-ох явищ природи – дощ та смерч, – з метою з'ясування рівня сформованості пізнавальної активності старших дошкільників засобами пошукової діяльності.

Під час бесіди кожній дитині ставилися усі запитання з поданого списку (дод. Д). Щоразу питання торкалися лише двох явищ: відомого – «дощ» та невідомого – «смерч». Потім одне з явищ опрацьовувалось вихователем з дітьми згідно з навчальним сценарієм. Після цього знову ставилися ці ж питання кожній дитині. У кожному випадку ми використовували метод спостереження, який передбачав виявлення активності та зацікавленості дітей запропонованою тематикою.

Для об'єктивної оцінки зібраного матеріалу було здійснено аналіз дитячих висловлювань, записаних на диктофон. На основі яких простежувалися обсяг і рівень знань «до» і «після» здійснення експериментальної програми.

Ми з'ясували, що діти гарно обізнані зі змістом поняття «дощ», розуміють його роль в житті людини, звідки він береться. 85% респондентів ЕГ та 90% КГ вказали на те, що дощ можна побачити на вулиці в похмуру погоду, «але після дощу можна побачити веселку» (Данило Д.), «дощ потрібен для того, щоб росли овочі на городі» (Настя С.).

У той же час, лише 33% дітей ЕГ та 40% опитуваних КГ змогли пояснити те, що їм спадає на думку коли вони чують слово дощ, усвідомлюючи, що це щось сумне і в той же час корисне – «дощ допомагає рости усьому навколо» (Віка Я.), «через дощ не можна гратися на вулиці»

(Лера В.). Майже по 50% дітей ЕГ та КГ вказали на те, що дощ схожий на сльози неба та хмарок. Тобто, не всі діти розуміють поняття «дощ» та не можуть пояснити асоціації, які він у них викликає.

Лише 45% старших дошкільників ЕГ та 50% респондентів КГ сказали, що дощі всі різні, проте і з цієї кількості позитивних відповідей пояснити які вони змогли менше половини опитуваних. Лише приблизно по 25% дітей, які брали участь в опитуванні з кожної групи експерименту змогли назвати дощ іншими словам. Отже, у дітей більшою мірою сформоване уявлення про дощ, звідки він береться та яку приносить користь.

Тривало відповідати на запитання можуть 40% дошкільників ЕГ та 55% дітей КГ. Із решти опитаних майже по 15% взагалі не задумувалися над таким поняттям. Проте, 45% опитуваних в ЕГ та 35% респондентів КГ зазначили, що їм цікаво і вони хочуть дізнатися більше, «то може ви нам розкажете» (Даня Д.).

Надаючи відповіді стосовно невідомого поняття «смерч», у дітей викликали труднощі, їм було складно відповідати на запитання. 15% респондентів ЕГ та 20% старших дошкільників КГ вказали на те, що вони чули це слово по телевізору і намагалися пояснити поняття «смерч» за аналогією до поняття «дощ».

Отже, аналіз бесіди з дітьми показав, що пошукова діяльність не використовується повною мірою у роботі з дітьми, хоча і займає важливе місце у формуванні пізнавальної активності дошкільників. Дітям подобається розкривати зміст понять та шукати взаємозв'язок між ними, але вони не володіють достатньою кількістю інформації про вже відомі їм явища природи, вони знають їх назви, дошкільникам важко уявляти та пов'язувати між собою невідомі їм явища природи з відомими. І тому пошуковій діяльності має приділятися більше уваги, оскільки вона сприяє розвитку пізнавальної активності дітей.

Узагальнені результати усіх методик, які уможлилювали вивчення критерію стійкості пізнавального інтересу у дітей старшого дошкільного віку

надано у табл. 2.1.

Таблиця 2.1

**Розподіл старших дошкільників за сформованістю стійкості
пізнавального інтересу**

<i>Рівень</i>	<i>Кількість визначень</i>		<i>Відсотковий результат</i>	
	<i>ЕГ</i>	<i>КГ</i>	<i>ЕГ</i>	<i>КГ</i>
творчий	2	3	11	18
конструктивно-виконавчий	3	3	18	18
репродуктивно-наслідувальний	5	6	31	37
репродуктивно-виконавчий	8	4	50	27

Перейдемо до висвітлення результатів, отриманих нами за проведення спостереження за проявами пізнавальної активності дітей під час різних видів діяльності. Наша методика була спрямована на з'ясування особливостей стану емоційно-вольової сфери дітей з тим, що спонукає їх до участі в цікавих формах робіт, наскільки їх захоплює дана робота.

З'ясовано, що найбільше активність дітей посилюється в таких аспектах, як вербальний, моторний, перцептивний. Найбільшою мірою це виявлялося при проведенні занять з валеології, математики. Слід зазначити, що такі форми роботи є достатньо методично розробленими вихователями, вони готуються до них. Передбачено ряд диференційованих за змістом завдань та індивідуалізованих стосовно дітей видів роботи, зокрема – розв'язання задач, математичних вправ.

Нами з'ясовано, що при проведенні заняття інтегрованого типу з валеології «Як працює наш організм» діти як ЕГ, так і КГ виявляли високий рівень зацікавленості, оскільки на заняття використовувався показ відеоматеріалів із подальшим обговоренням. При цьому вихователь ставив питання, які стосувалися обмірковування взаємозв'язків у роботі основних органів та пов'язаних із цим функцій організму (наприклад, робота серця та

кровоносної системи; опорно-рухової та м'язової системи тощо).

Так, майже 20% дітей в ЕГ та 25% у КГ виявляли бажання активно самостійно включитися до роботи, 35% малят в ЕГ та 30% у КГ уточнювали відповіді, брали участь в обговорення за невеликих заохочень зі сторони педагога. Решта дітей не брала активної участі в роботі з обговорення за власної ініціативи, проте із зацікавленістю слідкували за тим, як виступали інші діти.

Ми також помітили, що діти виявляють високий (у тому числі – творчий) рівень пізнавальної активності у процесі занять художньою працею. Усі заняття будувалися на вивченні дітьми властивостей матеріалів, з якими вони надалі мали працювати, це такі як: рослинний матеріал – листя берези, клену, очерету; торішні маківки комишу; суху гілочку для основи композиції, кора тополя тощо. За основу роботи було взято створення об'ємної рослинної композиції.

У процесі аналізу запропоновано матеріалу щодо встановлення його властивостей (за допомогою таких аналізаторів, як зоровий, тактильний та дробовий), діти з'ясовували, які характерні саме для цієї рослини, в яку пору року було зібрано матеріал, як довго він збережеться у роботі тощо.

Майже 30% малят ЕГ з охотою та цікавістю, самостійно включалися до роботи, піднімали руки для відповідей, робили умовиводи. Для КГ найвище активність визначало 25% дошкільників. При цьому зосереджено й старанно, хоча на різних рівнях, працювало в ЕГ 55% дітей, яких в КГ ми нарахували майже 60%.

Для нас визначилося несподіваним те, що у заняттях дітей математикою, в цілому спостерігалось достатньо пасивне відношення стосовно зацікавленості участю у роботі, бажанням самостійно виконати завдання. Ми переконалися в тому, що саме на цьому занятті не визначається однозначно позитивне ставлення дітей до роботи. Діти, коли виникають перші труднощі при виконанні задач, нітяться, намагаються зайнятися іншими справами тощо. Таких дітей ми нарахували 25% в ЕГ та 20% в КГ.

Тих, які брали участь у роботі за спонукання педагога, частково-активного включення до загального процесу, було 50% в ЕГ та 55% в КГ. Решта дітей із зацікавленістю, ініціативно працювала, виявляла самостійність, вдумливість, здатність до достатньо тривалого зосередження на розв'язуванні завдання.

Найбільшою мірою пізнавальна активність дітей 6-7 років знижується у самостійній діяльності, проте якщо вона йде формально, добираються добре відомі й через це нецікаві для дітей засоби. Зокрема, коли діти грали в настільно-друковану дидактичну гру «Рослини світу» (проводилася за групами по 3-4 дитини в ЕГ та КГ), малюки виявляли інтерес до класифікації (встановлення підгруп) тих представників фауни, які були невідомі їм попередньо, про них не розглядалися на занятті. А коли проводилася гра, яку часто використовує вихователь «Голоси музичних інструментів», 45% дітей ЕГ та 50% респондентів КГ виявили слабкий інтерес до роботи, практично не включалися до неї.

Результати, отримані нами у процесі спостереження, за яких ми вивчали критерій сформованості емоційно-вольової сфери у дітей 6-7 років, представлено у табл. 2.2.

Таблиця 2.2

**Розподіл старших дошкільників за сформованістю
емоційно-вольової сфери**

<i>Рівень</i>	<i>Кількість визначень</i>		<i>Відсотковий результат</i>	
	<i>ЕГ</i>	<i>КГ</i>	<i>ЕГ</i>	<i>КГ</i>
творчий	3	5	18	30
конструктивно-виконавчий	4	2	27	12
репродуктивно-наслідувальний	4	5	27	31
репродуктивно-виконавчий	5	4	28	27

Розглянемо результати, отримані нами з вивчення критерію готовності дітей до участі у дослідницькій діяльності, який перевірявся нами при проведенні педагогічного спостереження за діяльністю характером дій та поведінкою дітей під час їхньої участі у заняттях різного виду.

Перш за все, на цікавили дії дітей пошукового характеру під час опанування ними нової інформації, засвоєння навчальних або трудових операцій. Здійснена нами експериментальна робота дозволила з'ясувати, що більша частина дітей обох груп експерименту не мала навичок пошукової діяльності, оскільки на заняттях, тоді як педагог ставив перед ними навчальні завдання, які потребували мисленнєвої діяльності, діти відчували певні утруднення, особливо це стосувалося самостійності у такій роботі.

Причину такої ситуації ми вбачаємо у тому, що частіше за все на заняттях (нами було проведено спостереження на заняттях з трьох методик), вихователь частіше за все здійснює викладення навчального матеріалу за допомогою методів розповіді, пояснення, бесіди. Ці методи використовуються ним як репродуктивні, які не підкріплені завданнями творчого або пошукового характеру.

На заняттях з математики безпомилково рішили нескладні приклади без сторонньої допомоги 15% дітей ЕГ та 18% в КГ, звернулися за незначною допомогою до вихователя 30% малюків ЕГ та 25% дітей в КГ. Потребували суттєвих роз'яснень дорослого стосовно вирішення завдання 40% дошкільників ЕГ та 45% в КГ. Решта дітей практично не виконувала завдання й не намагалася самостійно працювати.

На заняттях з художньої праці в ситуації пошукового характеру, яка базувалася на попередньо набутих вміннях дітей працювати з викрійкою (що здійснюється на основі використання шаблону – звичайної для практики роботи з дітьми операційної дії), не усі діти зуміли встановити одразу логіку виконання такого завдання. Майже 60% дітей в ЕГ та 55% в КГ були спрямовані на додаткові роз'яснення педагога та не намагалися самостійно віднайти спосіб того, як раціонально використовувати викрійку (шаблон) при

розкроюванні тканини.

Провести аналогію між шаблоном та викрійкою одразу змогли лише 12% малят ЕГ та 15% в КГ, решта дітей звернулася за допомогою до друзів або вихователя.

У таблиці 2.3 представлено результати проведеного спостереження, у процесі якого з'ясовувалися поведінкові прояви та пошукові дії, за яких ми вивчали критерій практичної підготовленості дітей 6-7 років до пошукової діяльності.

Таблиця 2.3

**Розподіл старших дошкільників за сформованістю
практичної готовності до пошукової діяльності**

<i>Рівень</i>	<i>Кількість визначень</i>		<i>Відсотковий результат</i>	
	<i>ЕГ</i>	<i>КГ</i>	<i>ЕГ</i>	<i>КГ</i>
творчий	4	5	27	28
конструктивно-виконавчий	5	4	28	27
репродуктивно-наслідувальний	4	4	27	27
репродуктивно-виконавчий	3	3	18	18

Наведені нами у таблиці дані засвідчують, що діти обох груп експерименту мають низьку рівневість готовності до участі у пошуковій роботі, невпевненість переважної більшості з них у собі пояснюється обмеженістю використання в освітній практиці методів дослідництва, застосування педагогами основ пошукової діяльності як розгорнутого (проектного), так і оперативного характеру, пов'язано із вирішення дошкільниками пізнавальних або творчих завдань.

Такий негативний стан роботи, безперечно, може позначитися на самостійності її виконання, розв'язанням дітьми пошукових завдань, умінь виконувати нескладні досліди та експерименти для дітей.

За результатами проведених на констатувальному рівні методик з

вихованцями, розподілених на ЕГ та КГ, було виявлено рівні сформованості у них пізнавальної активності засобами пошукової діяльності (дод.). На основі комплексної оцінки було визначено чотири рівні її сформованості, узагальнені дані рівнів подаємо в табл. 2.4:

Таблиця 2.4.

Розподіл вихованців старшої групи за рівнями сформованості пізнавальної активності засобами пошукової діяльності

Рівні	Критерії						Усього	
	Стійкість пізнавального інтересу		Сформованість емоційно-вольової сфери		Готовність до пошукової діяльності			
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
<i>Творчий</i>	11	18	18	30	27	28	17	25
<i>Конструктивно-виконавчий</i>	18	18	27	12	28	27	23	19
<i>Репродуктивно-виконавчий</i>	31	37	27	31	27	27	28	31
<i>Репродуктивно-наслідувальний</i>	50	27	28	27	18	18	32	24

Теоретичний аналіз педагогічних джерел (В. Щетиніної, В. Суржанської, Б. Мухацької) дав змогу визначити рівні сформованості пізнавальної активності у старших дошкільників засобами пошукової діяльності: репродуктивно-наслідувальний, репродуктивно-виконавчий, конструктивно-виконавчий, творчий (дод.).

Запропоновані рівні сформованості пізнавальної активності в процесі подальшого експериментального дослідження дозволяють глибше зрозуміти зміст досліджуваної категорії. Розглянемо детальніше кожний з визначених рівнів і схарактеризуємо особливості їх сформованості у дітей старшого дошкільного віку.

Перший, *репродуктивно-наслідувальний рівень*, характеризується такими показниками: наявність пізнавальної пасивності дошкільників, відсутність інтересу до пізнавальної діяльності, недостатня сформованість

пізнавальних умінь. Діти цього рівня віддають перевагу іншим видам діяльності над пізнавальною. У навчанні вони несамотійні, виконують завдання лише із покроковою допомогою та контролем з боку дорослого; мають вузьке коло знань про навколишні предмети, природу та себе; не можуть добирати матеріал для самотійної діяльності; відчувають труднощі у встановленні зв'язків між предметами та явищами. Для цих дітей є характерними крайні пороги емоційності: вони або дуже замкнуті, неконтактні, неемоційні, або, навпаки, непосидючі, порушують дисципліну, їм важко зосередитися на матеріалі, який вивчається. Таких дітей у ході експерименту було виявлено 32% (ЕГ) та 24% (КГ).

Другий, *репродуктивно-виконавчий рівень*, схарактеризовано за такими показниками, як: наявність нестійкого інтересу дошкільників до пізнання, який можливо підтримувати тільки використовуючи яскравий пізнавальний матеріал. Діти з даним рівнем сформованості пізнавальної активності майже рідко виявляють прагнення зрозуміти, запам'ятати, відтворити свої знання в ситуації дії за зразком у схожих, однотипних завданнях; можуть визначати нескладні окремі зв'язки між предметами і явищами. Дошкільники здатні добирати матеріал для своєї діяльності, однак потребують допомоги та постійного стимулювання діяльності з боку педагога, заохочення дій, спрямування роботи у певному напрямі та темпі. Таких дітей у дошкільному закладі виявилось 28% (ЕГ) та 31% (КГ).

Третій, *конструктивно-виконавчий рівень*, включав показники: прагнення дошкільників до пізнавальної діяльності у індивідуальній і колективній формах. Вони мають достатньо розвинену пізнавальну сферу, виявляють самотійність за умови виконання завдань різного типу. Діти даного рівня мають складнощі орієнтування у вивченому матеріалі та погано засвоюють новий, що потім проявляється у різних видах діяльності; виявляють переважно позитивні емоції у процесі пізнання, а у випадках невдач – адекватно реагують, намагаючись виправити помилку. У цих дітей можна спостерігати прояви пізнавальної активності, але лише у видах

діяльності, що їм подобаються. Таких дітей у дошкільному закладі виявилось 23% (ЕГ), 19% (КГ).

Четвертий, *творчий рівень*, включає такі показники: стійкий інтерес старших дошкільників і прагнення до творчої пізнавальної діяльності. Вони здатні до відповідного аналізу нового матеріалу, встановлення різноманітних зв'язків; творчого застосування знань у практичній діяльності, порушуючи шаблони та звичні зв'язки між предметами та явищами. Пізнавальну діяльність цих дошкільників визначено як пошукову, якій притаманні відповідні пізнавальні емоції (здивованість, захопленість, радість та інші). Дітям властивий прояв високого рівня самостійності, наполегливості, відшукування оригінальних ідей. Таких дітей у ЗДО було виявлено 17% (ЕГ) та 25% (КГ).

Отже, результати, отримані нами на власне констатувальному етапі експериментального дослідження, засвідчили те, що у практиці дошкільного навчального закладу не приділяється належна увага формуванню пізнавальної активності дітей старшого дошкільного віку засобами пошукової діяльності. Проведені нами з дітьми старшого дошкільного віку (ЕГ та КГ) діагностичні методики дозволили визначити чотири рівні (репродуктивно-наслідувальний, репродуктивно-виконавчий, конструктивно-виконавчий, творчий) сформованості пізнавальної активності старших дошкільників згідно з критеріями їх визначення.

2.3. Чинники впливу на формування пізнавальної активності старших дошкільників у пошуково-дослідницькій діяльності

З метою оцінки стану педагогічного керівництва ЗДО з формування пізнавальної активності старших дошкільників у процесі пошукової діяльності нами було проведено *анкетне опитування вихователів ЗДО*. У ньому взяло участь 7 вихователів ЗДО. Наша анкета містила 12 питань та

складалася із двох блоків: до першого блоку увійшли питання, які стосувалися загальної інформації про експерта (освіта, посада); другий блок містив питання, які дозволяли визначити обізнаність вихователів поняттям «пізнавальна активність», визначити особливості використання пошукової діяльності з метою формування пізнавальної активності у дітей старшого дошкільного віку.

Наступним кроком експериментального дослідження на констатувальному рівні стало:

проведення *цільового спостереження* за педагогічним керівництвом вихователя під час різних форм життєдіяльності дошкільників з метою виявлення особливостей організації та проведення пошукової діяльності як засобу формування пізнавальної активності дітей (дод. Г).

Нас цікавили такі запитання:

- 1) особливості добору вихователем методів і методичних прийомів організації життєдіяльності дітей з метою формування позитивного ставлення до пошукової діяльності, уміння зосереджуватися, уміння активно включатися у тривалу проблемну ситуацію;
- 2) особливості використання вихователем методу особистого прикладу у спільній пошуковій діяльності під час роботи на заняттях.

Програма спостереження №1 за педагогічним керівництвом вихователя за педагогічним керівництвом вихователя пошуковою діяльністю щодо формування пізнавальної активності дітей старшого дошкільного віку.

Мета: Практично вивчити педагогічну діяльність вихователя у різних формах організації життєдіяльності дітей старшої групи ЗДО задля визначення особливостей формування їхньої пізнавальної активності у процесі пошукової діяльності.

Завдання:

1. Дослідити особливості добору та використання вихователем старшої групи ЗДО методів, прийомів та засобів підтримки пізнавальної активності дітей дошкільного віку у процесі пошукової діяльності.

2. Дослідити характерні особливості пошукової діяльності дітей, які створює вихователь старшої групи закладу освіти у різних формах організації життєдіяльності дітей.

Об'єкт спостереження: діти.

Суб'єкт спостереження: експериментатор.

Предмет спостереження: педагогічне керівництво та методика організації різних форм життєдіяльності дітей.

Вид спостереження: цілеспрямоване, стандартизоване, вибіркоче, зовнішнє, усвідомлене.

Форма фіксації результатів спостереження: протокол (бланк) у додатках.

У результаті проведення 3-х цілеспрямованих спостережень за використанням вихователем пошукової діяльності як засобу формування пізнавальної активності дітей дошкільного віку під час різних форм організації життєдіяльності: на заняттях з природознавства, математики, художньої праці, самостійної ігрової діяльності дітей, експериментально-дослідницької діяльності екологічного спрямування. У його проведенні брало участь 12 вихователів закладу дошкільної освіти, а також та 32 дітей 6-7 років.

Спостереження показало, що вихователі, маючи великий досвід педагогічної роботи (у середньому, це 39 років педагогічного стажу у ЗДО), застосовують різноманітні форми та методи пошукової діяльності. Найбільш ефективними для організації навчальної роботи з дітьми є наступні: евристична бесіда, експеримент, постановка проблемних запитань, загадки, спостереження, досліді та інші.

На переглянутих нами заняттях вихователі велику увагу приділяли розв'язанню проблемних завдань як-от: «Як ви вважаєте, чому...», «Як довести що...», «Що вийде, якщо» тощо.

На заняттях з валеології найбільшу результативність, на нашу думку, дала реалізація валеологічного проекту. Педагоги змогли створити ситуації

успіху для кожної дитини завдяки диференційованому підходу до проведення пошукової діяльності.

Так, у процесі реалізації проекту «Диво-овочі» за допомогою цікавих дослідів, спостережень діти ознайомилися з особливостями розміру, форми та кольору окремих овочів, їхніми лікувальними властивостями, навчилися практично використовувати набуті знання. Під час представлення результатів проекту кожна дитина представила виготовлений разом з батьками макет «Овочі у нашому житті».

Реалізуючи завдання з формування елементарних математичних уявлень, вихователі навчали дітей рахувати, вимірювати, порівнювати. Адже володіння математичними операціями дасть дітям змогу свідомо та планомірно проводити експерименти і самостійно аналізувати їх результати. Під час занять з художньої праці та організації самостійної ігрової діяльності вихователі майже не використовували методи пошукової діяльності.

Педагоги не повідомляли дітям готові знання, не пропонували способи дії, а створювали проблемні ситуації, розв'язуючи які, діти активізували свій попередній досвід і збагачували його новими знаннями та вміннями, що є неодмінною умовою формування їхньої пізнавальної активності.

У ході проведення спостереження за використанням вихователем пошукової діяльності, нами було з'ясовано, що найбільш активні діти з високим рівнем пізнавальної активності. Вони першими виконують завдання, дуже винахідливі в розв'язанні проблемних ситуацій, люблять імпровізувати. Більша половина дітей у групі – це діти з середнім рівнем розвитку. Цим дітям вихователь приділяє найбільше уваги.

Вихователь у роботі з такими малюками допомагає їм включитися у пошукову діяльність та підтримує відповідну емоційно-інтелектуальну атмосферу. На жаль, на дітей з низьким рівнем розвитку вихователь майже не звертає уваги, не заохочує їх. Ці дошкільнята не виявляють інтересу до завдання, не включаються в роботу, та, власне, і не прагнуть самостійно його виконати.

Отже, результати цілеспрямованих спостережень за використанням вихователем пошукової діяльності у формуванні пізнавальної активності дітей старшого дошкільного віку показали, що вихователь застосовує різні форми та методи пошукової діяльності, найбільш ефективними для навчальної роботи з дітьми є: евристична бесіда, експеримент, постановка проблемних запитань, загадки, спостереження, досліди. Найбільш ефективно в навчальному процесі сучасного дошкільного закладу вихователем використовується пошукова діяльність на заняттях з валеології та експериментально-дослідницької діяльності екологічного спрямування, що призводить до активного розвитку пізнавальної активності дітей.

Для більш детального вивчення рівнів сформованості пізнавальної активності дошкільників та застосування пошукової діяльності у формуванні пізнавальної активності дітей старшого дошкільного віку та дослідження специфіки педагогічного керівництва, методики організації й використання пошукової діяльності, як умови формування пізнавальної активності дітей дошкільного віку ми провели *анкетування вихователів*.

Надамо результати проведеного нами анкетування вихователів ЗДО. З цих даних ми можемо зробити висновок, що з дітьми у ЗДО працюють переважно вихователі середнього віку; їхній професійний стаж дозволяє ефективно й цілеспрямовано використовувати як досвід професійний, так і життєвий, а також набуті знання стосовно формування пізнавальної активності у старших дошкільників засобами пошукової діяльності.

Відповіді на питання блоку №2 дозволили визначити обізнаність вихователів проблемою, що досліджується. Усі вони визначають важливість формування в період дошкільного дитинства такої базової якості особистості, як пізнавальна активність. Це поняття педагоги напряму пов'язують із поняттям «пізнавальний інтерес».

У відповідях вихователів простежується думка про те, що пізнавальна активність більшою мірою формується засобами пошукової діяльності.

Педагоги перелічили найбільш ефективні форми пошукової діяльності для підтримки пізнавальної активності старших дошкільників, якими є:

- евристична бесіда – 100 % відповідей;
- експеримент – 100 % відповідей;
- проекти – 75 % відповідей;
- спостереження – 50 % відповідей;
- проблемні ситуації – 25 % відповідей;
- дидактичні ігри – 10 % відповідей.

Результати анкетування вихователів щодо ефективності використання видів пошукової діяльності представлено у Діаграмі 2.1:

Діаграма 2.1. Відсоткове визначення ефективності використання різних форм пошукової діяльності в навчально-виховному процесі ЗДО №7 «Дзвіночок»

Більшість педагогів (65%) зазначили, що пізнавальна активність є природним проявом інтересу дошкільників. Проте, жоден із вихователів не засвідчив про те, що пізнавальна активність є властивістю особистості, яка

зумовлюється потребами, що спираються на стійкий пізнавальний інтерес та прагнення пізнати навколишній світ.

З аналізу даних анкет і даної діаграми можна визначити, що найбільш ефективними у навчально-виховному процесі ЗДО щодо формування пізнавальної активності дітей старшого дошкільного віку визначилися такі форми роботи як: евристичні бесіди, експерименти, проекти та спостереження. Як визначило дослідження, використання вихователем проблемних ситуацій і дидактичних ігор, майже не використовується педагогами під час різних форм організації життєдіяльності дітей.

У відповіді на питання №2 вихователі вказали, що у групових кімнатах створені умови для формування пізнавальної активності дошкільників. Групові кімнати обладнані ігровим, навчальним, дидактичним і роздатковим матеріалами, у кожній групі створюється позитивний психологічний клімат та предметно-розвивальне середовище відповідно до виду діяльності дошкільників (трудова, пізнавальна, ігрова тощо).

На питання №4 стосовно частоти організації та проведення пошукової діяльності дошкільників відповіді вихователів розподілилися наступним чином:

- не потребує частої організації – жодної відповіді (0%);
- раз у тиждень – 5 відповідей (75%);
- кожного дня – 2 відповіді (25%).

Питання №5-6 цього блоку були спрямовані на з'ясування обізнаності вихователів щодо шляхів підвищення пізнавальної активності старших дошкільників. Усі вихователі визнають, що схвалення та морально-психологічна підтримка з боку дорослого має великі педагогічні важелі стосовно підтримки пізнавальної активності. Значним для формування пізнавальної активності дошкільників, на думку майже 65% респондентів, є оснащене розвивальне середовище, в якому перебуває дитина.

У відповідях вихователів, наданих ними стосовно питань №7 та №8 нашої анкети, простежується думка про те, що найбільшу складність щодо

ефективності формування пізнавальної активності дітей засобами пошукової діяльності становлять методичні засади даного процесу. Вихователі перелічили умови, які створені у ЗДО для проведення пошукової діяльності, якими є: створення предметно-розвивального середовища, ігрових майданчиків, куточків природи, господарчих ділянок, забезпеченість роздатковим та дидактичним матеріалом у достатній кількості.

У той же час, усі вихователі засвідчили практичну відсутність методичної та навчально-методичної літератури з проблеми формування пізнавальної активності у дітей, а також сучасних методичних джерел з проблеми організації та проведення пошукової діяльності.

Таким чином, аналіз отриманих результатів відповідей вихователів на питання анкети засвідчив їхнє, в цілому, усталене відношення до питань формування пізнавальної активності дітей старшого дошкільного віку засобами пошукової діяльності, що впливає на традиційність змісту цієї роботи. Вихователі проводять пошук цікавих для дітей та важливих для їхнього розвитку видів пошуково-дослідницької діяльності, у тому числі – на заняттях і прогулянках. Проте, їм бракує нових, творчих ідей, знання сучасних підходів та технологій розвитку особистості дитини.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

За результатами констатувального експерименту ми прийшли до наступних висновків:

Аналіз одержаних даних експериментального дослідження є об'єктивною підставою для твердження про недостатню увагу до проблеми формування пізнавальної активності засобами пошукової діяльності у дітей старшого дошкільного віку, яка нині набуває особливої актуальності.

Для практичної перевірки визначених нами на теоретичному рівні організаційно-педагогічних умов формування пізнавальної активності у старших дошкільників засобами пошукової діяльності нами було проведено констатувальний експеримент, в якому використовувались емпіричні методи: анкетування вихователів; індивідуальна бесіда з дітьми; спостереження за проявом пізнавального інтересу старших дошкільників у процесі пошукової діяльності; спостереження за проявами пізнавальної активності дітей старшого дошкільного віку у процесі пошукової діяльності; спостереження за педагогічним керівництвом вихователя щодо підтримки пізнавальної активності дітей старшого дошкільного віку засобами пошукової діяльності.

Результати діагностичних методик, отримані нами у напрямі роботи з педагогами ЗДО засвідчують, що обрана нами проблема, з огляду на реалії життя, є важливою для педагогів, проте основні складнощі визначаються для них на рівні методичної забезпеченості. Вихователі старшої групи мають великий досвід педагогічної роботи, й це дозволяє їм визначати цікаву й суспільно спрямовану тематику пошукової діяльності.

Проте, спектр методів і методичних прийомів більшою мірою спрямований на формування в дітей нестійкого пізнавального інтересу й зацікавленості, а не пізнавальної активності. Методи та прийоми на заняттях, загалом, використовуються традиційні, й повторюються від заняття до заняття. Вихователі володіють методикою організації пошукової діяльності, проте рівень мотивації дітей на тривале проведення роботи є достатньо

низьким. Вихователі пояснюють це практичною відсутністю методичної літератури з проблеми формування пізнавальної активності та набуття її дошкільниками засобами пошукової діяльності, зокрема.

Старші дошкільники достатньою мірою обізнані явищами природи, визначають нескладні взаємозв'язки між ними. Проте вони не володіють достатньою кількістю інформації про вже відомі їм явища природи, а також не вміють уявляти та пов'язувати між собою невідомі їм явища природи з відомими. Малюки із задоволенням включаються до цікавої пошукової діяльності, проте не привчені до тривалої, розподіленої в часі діяльності. Діти старшої групи вміють взаємодіяти з вихователем в процесі пошукової діяльності під час різних форм організації життєдіяльності, проте лише на рівні консультацій з виконання певної дії або процесу. Малюки не завжди і не повною мірою визначають приклад, який надає їм вихователь під час пошукової діяльності.

На основі визначених критеріїв сформованості пізнавальної активності дітей старшого дошкільного віку засобами пошукової діяльності (стійкість пізнавального інтересу, сформованість емоційно-вольової сфери, практична підготовленість до пошукової діяльності) були охарактеризовані чотири рівні її сформованості в старших дошкільників: репродуктивно-наслідувальний, репродуктивно-виконавчий, конструктивно-виконавчий, творчий.

За результатами констатувального експерименту лише 8% дітей старшого дошкільного віку в ЕГ та 10% в КГ мають творчий рівень сформованості пізнавальної активності засобами пошукової діяльності. Конструктивно-виконавчий рівень сформованості означеної активності визначило 22% дітей в ЕГ та 27% в КГ. 25% дітей в ЕГ та 33% в КГ старших дошкільників мають репродуктивно-виконавчий рівень пошукової активності. Репродуктивно-наслідувальний рівень сформованості пізнавальної активності мають 45% ЕГ та 30% КГ.

РОЗДІЛ 3

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ТА ПРАКТИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ОПТИМІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ПОШУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

3.1. Принципи та педагогічні умови оптимізації пізнавальної активності старших дошкільників у пошуково-дослідницькій діяльності

Здійснене нами експериментальне дослідження на констатувальному його етапі засвідчило, що стан практики закладу дошкільної освіти не сповна відповідає вимогам щодо формування пізнавальної активності у дошкільників напередодні їхнього вступу до школи. Нами було виявлено низку чинників, які різною мірою впливають на ефективність роботи педагогів закладу щодо виконання вимог Базового компонента дошкільної освіти в Україні.

У змісті даного освітнього стандарту приділяється велика увага розвитку пізнавальної сфери дітей, зокрема – пізнавальних психічних процесів, розумових операцій. Вказується, що такий напрям роботи має гармонійно визначатися у сполученні різних видів діяльності дитини, бути пов'язаною із її розумовим, фізичним, художньо-естетичним та розумовим розвитком.

У багатьох програмах дошкільної освіти, на виконання вимог вищезазначеного Базового компонента, наголошується на важливості правильної організації пошукової діяльності дитини, вирішенні нею поставлених завдань, сформованості умінь розв'язувати логічні та інші види задач. Так, у програмі «Впевнений старт», яка створена з метою методичного забезпечення у роботі з формування загальної культури життєдіяльності дитини старшого дошкільного віку, максимальне використання можливостей періоду дитинства для досягнення психологічних якостей дошкільної зрілості та особистісного зростання [50, с. 4].

Проте, проведена нами експериментальна робота засвідчила, що педагоги дитячого садка використовуються переважно традиційні підходи в організації роботи щодо підготовки дітей до школи. Перш за все, це стосується й цілісності та ефективності пізнавально-дослідницької діяльності, яку ми переважно досліджували у такому напрямі роботи, як дитяче експериментування та дослідництво.

Задля підвищення ефективності роботи вихователів ЗДО щодо формування пізнавальної активності дошкільників 6-7 років нам було необхідно виявити, теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити відповідні педагогічні умови.

Розробка нашої коригувальної системи роботи базувалася на ряді **педагогічних принципів**, таких, як: актуальності, науковості, доступності та відповідності програмового матеріалу віковим особливостям розвитку дітей, послідовності, систематичності, концентричності, дотримання яких відповідає сучасним тенденціям розвитку, виховання і навчання дошкільників.

На основі аналізу результатів запроваджених нами діагностичних методик на попередньому етапі дослідження ми визначили наступні **педагогічні умови**, які визначають найбільший вплив на відповідність та ефективність процесу, зазначено нами вище. Такими умовами слід визначити:

Перша умова. Підтримка пізнавального інтересу старшого дошкільника у процесі пошукової діяльності

Проблема розвитку пізнавального інтересу є важливою у наш час. Щоб навчання і виховання сприяло становленню особистості, необхідно в дитині пробудити ключове джерело її пізнавальної діяльності – пізнавальну потребу, яка є витокom пізнавальної активності і лежить в основі розвитку пізнавального інтересу людини. Який виступає рушійною силою під час пошуково-дослідницької діяльності.

Пізнавальний інтерес, будучи, включеним в пошуково-дослідницьку діяльність, найтіснішим чином пов'язаний з формуванням вибіркового ставлення до певного виду діяльності, зокрема пізнавальної діяльності, участі в ній та спілкуванню зі співучасниками процесу. Саме на цій основі – пізнання предметного світу і ставлення до нього – формується світорозуміння, кругозір, світовідчуття, пізнавальна активність, яким сприяє пізнавальний інтерес.

Слід вказати на те, що пізнавальний інтерес, сприяючи активізації усіх психічних процесів, на високому рівні свого розвитку спонукає малюка до постійного пошуку, до перетворення дійсності за допомогою пошуково-дослідницької діяльності.

Характерною рисою пізнавального інтересу Д. Пісарев [46] вважав рушійну силу до діяльності, яка в сучасній психології трактується як *мотив*. Інтерес він розуміє як психічне явище, яке характеризується устремлінням до об'єкту, яке необхідно розвивати в освітньому процесі [46, с. 236].

Це свідчить про те, що пошуково-дослідницька діяльність забарвлена емоціями, що виникають під дією процесу або предмету, який нею вивчається. Як одну з особливостей інтересу означений дослідник відзначає його вільність, тобто відсутність примусових впливів зі сторони для його виникнення [61].

Також дослідник зазначає, що пізнавальному інтересу притаманна самоактивність. Важливою характеристикою пізнавального інтересу в педагогічному процесі є наявність двох його видів:

- пасивного пізнавального інтересу, який характеризується зацікавленістю, коли дитина знаходиться в полоні вражень;
- активного пізнавального інтересу, який має прояв у самостійній наполегливій діяльності, коли дитина з насолодою відшуковує істину [46, с. 248].

С. Рубінштейн відмічав, що інтерес – це зосередженість на певному предметі думок, яка викликає устремління до ближчого ознайомлення з

предметом, до глибокого проникнення в нього, бажання не випустити цей предмет із поля зору. До характеристик інтересу відносяться: емоційна привабливість предмету і усвідомлення значимості предмету. Інтерес виражає загальну спрямованість особистості, охоплює всі психічні процеси [53, с.103].

В інтересі синтезується пізнавальна потреба і потреба в діяльності. Вже в дошкільному віці формуються пізнавальні інтереси дітей в різних видах діяльності, що є результатом виховання дітей. Ці пізнавальні інтереси можуть носити довготривалий, стійкий характер і сприяти розвитку психічних процесів.

Виявлені особливості пізнавальних інтересів дошкільників, які полягають в наступному: інтереси впливають на поведінку дитини, стають основою її активності і самостійності; розвиток інтересів виступає головним чином стимулом до пошуково-дослідницької діяльності. Наявність у дітей пізнавального інтересу до діяльності пов'язано з певними рисами характеру дітей: добросовісністю, наполегливістю, акуратністю; відсутність же інтересу – з лінощами, неакуратністю, поспішністю [53, с.123].

Пізнавальний інтерес найтісніше пов'язаний з пошуково-дослідницькою діяльністю дитини. Він не лише забезпечує високий рівень уваги, розуміння і запам'ятовування. Інтерес є необхідною умовою для того, щоб матеріал який дається дорослим дитині для вивчення був не лише сумою знань, а входив у зміст духовного світу дитини. Створення високого рівня інтересу до пізнання оточуючої дійсності – не додаткове завдання по відношенню до освітнього процесу. Бажання дітей приймати участь у пошуково-дослідницькій діяльності це показник правильної психологічної і дидактичної організації освітнього процесу, умовою якого є розвинутий пізнавальний інтерес дошкільників.

Однією з умов при вирішенні складної психологічної проблеми – пробудження і підтримки пізнавального інтересу у старших дошкільників під

час пошуково-дослідницької діяльності, є проблема включення емоційно-образного компоненту.

Матеріал, який дітям подається для засвоєння, часто представлений в знаковій системі (картинки, картки із зображеннями, буквені і математичні знаки тощо). Засвоєння такого матеріалу дітьми потребує від них неабияких зусиль. Своєрідність же інформації, яку діти отримують про оточуючий їх світ під час пошуково-дослідницької діяльності, захоплює їх емоційно, дає підстави для роботи уяви дошкільників. А задоволення, яке приносить самостійне знаходження правильної відповіді і сам шлях до нього, виступають найсильнішими стимулами пізнавальної активності [64, с. 13].

Щоб дитина старшого дошкільного віку під час пошуково-дослідницької діяльності діяла в певному напрямку, могла звернути увагу на той чи інший предмет, необхідно цей предмет зробити емоційно привабливим, таким який би пробуджував позитивні почуття, формуючи тим самим мотивацію до діяльності.

Друга умова. Особливості організації розвивального середовища для проведення пошуково-дослідницької роботи зі старшими дошкільниками

Правильно організоване розвивальне середовище у ЗДО служить місцем для різноманітних систематичних спостережень і дослідів. Тому велика увага надається обладнанню групових кімнат, куточків природи, групових майданчиків. Теоретичні основи створення розвивального середовища для дітей дошкільного віку базуються на ідеях Б. Ананьєва, Л. Божович, Л. Виготського, Т. Гаврилової. С. Горбенко, Я.-А. Коменського. Ж.-Ж. Руссо, С. Русової, Й-Г. Песталоцці, С. Рубінштейна, В. Сухомлинського, С. Якобсона та ін.

Завдяки доцільно створеному середовищу відбувається всебічний розвиток дітей, у них проявляються пізнавальна активність, здібності та інтерес до різних видів діяльності. Спочатку таким середовищем для дитини є найближче довкілля: предмети та явища, які оточують її в сім'ї. Із

розвитком дитини, її потреб, з урізноманітненням діяльності це середовище розширюється. Важливою умовою розумового розвитку, і розвитку взагалі, стає активна пошукова діяльність дошкільника у ЗДО.

Середовище екологічного спрямування виступає складовою загального середовища перебування дошкільника. Воно визначається науковцями як таке, що наповнене об'єктами живої та неживої природи, а також рукотворними предметами (твори мистецтва, етнокультурні елементи, іграшки тощо), живучи серед яких дитина проявляє пізнавальну активність і за допомогою дорослого досліджує навколишній світ.

Організація розвивального середовища для дітей старшого дошкільного віку має свою специфіку, зумовлену насамперед особливостями психології та фізіології малюків. Обладнання садочка обов'язково має бути розвиваючим за своїм змістом і характером. Збагачення наповненням структурних компонентів середовища сприяє здійсненню пошукової діяльності дітей у ньому. Зважаючи на різноманітність об'єктів розвивального середовища у ЗДО, у межах нашого дослідження ми акцентуємо увагу на його значущості. Усі види розвивальних середовищ мають використовуватися педагогами з метою проведення дослідницько-пошукової роботи, а також формування пізнавальної активності.

Умови перебування дітей повинні стимулювати їх активність в усіх її проявах – пізнавальної, творчої, особистісної, художньої тощо. Педагог має добирати у роботі

I. Щербакова виділяє такі зони щодо цього:

- 1) осередок пізнавальної діяльності.
- 2) багатофункціональне обладнання «Ставочок» для проведення рухової діяльності, розвитку дрібної моторики рук, для творчих ігор тощо [67, с. 16].

Зважаючи на психологічні особливості дітей старшого дошкільного віку, можна визначити вимоги до організації для них розвивального середовища, яких радять дотримуватися сучасні дослідники О. Коваленко, О. Рева [21, с.

20] та на які наголошує і програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі». Виконання цих вимог сприяє тому, що під керівництвом дорослого у дитини постійно підтримується пізнавальний інтерес, вона перебуває у процесі розвитку й творчості та проявляє активність під час пошуково-дослідницької діяльності.

Третя умова. Керівництво вихователем пошуково-дослідницькою діяльністю старших дошкільників щодо формування пізнавальної активності

Правильно спланована та проведена пошуково-дослідницька діяльність підтримує пізнавальну активність дітей внаслідок особливо загостреного інтересу, допитливості. Беручи до уваги той факт, що результати завжди цікаві, неповторні, унікальні в кожній дитини (а кожна з них має справу з багатьма невідомими факторами), особливий смисл вихователь вкладає у фіксацію одержаних результатів, підсумок яких дає кінцевий показник. Саме тому великого значення набуває керівництво вихователем пошуково-дослідницькою діяльністю дітей старшого дошкільного віку.

Визначають такі *основні напрями організації педагогічного керівництва пошуковою діяльністю дітей старшого дошкільного віку*:

- 1) оснащення предметно-розвивального середовища, що має відповідати вимогам чинних програм;
- 2) виконання на допомогу дітям, схематичної моделі обстеження об'єкту для активізації пошукових дій в процесі пізнання природного довкілля для набуття навички виконання продуктивних дій спочатку під керівництвом вихователя, а згодом і самостійно;
- 3) вибір змісту пошукових дій відповідно за принципами: доступності (урахування індивідуального рівня пізнавальної активності дитини); послідовності (раціональне планування пізнавального матеріалу дотримання логічної послідовності, його застосування); науковості (вибір мети, змісту, методів організації пошукової діяльності); інтегрованості

(поєднання різноманітних видів діяльності, прийомів в процесі виконання пошукових дій) [22, с. 23].

Дослідницька діяльність старших дошкільників, насамперед у природі – самостійний напрям дослідницько-пошукової роботи з дітьми у ЗДО. Для проведення такого виду роботи вихователь використовує, зокрема, *куточок природи* групової кімнати, в якому повинні бути створені необхідні умови для дослідницької діяльності: наявність у куточках природи об'єктів спостережень (кімнатні рослини, акваріум, пташки в клітках, інші живі об'єкти) та предмети догляду за ними.

Саме тут відбувається розвиток дітей уявлень про навколишній світ живої природи. По-перше, постійна присутність рослин і тварин формує в дітей почуття їх дохідності. По-друге, систематичні спостереження в куточку природи й доступність об'єктів сприяють розвитку конкретних уявлень про рослини й тварин [12, с. 11].

Методичні вказівки стосовно організації пізнавальної діяльності з дітьми з використанням дослідницько-пошукової роботи та експериментування надано в наукових працях М. Поддякова, Ф. Сохіна, С. Ніколаєвої, Г. Беленької, Н. Яришевої та ін.

При проведенні пошуково-дослідницької діяльності із старшими дошкільниками необхідно ставити перед дітьми проблему, яку вони можуть самі вирішити, використовуючи свій досвід, спостерігаючи за тими чи іншими явищами і подіями. Необхідно дітям так ставити запитання під час пошуково-дослідницької діяльності, щоб малюки мали змогу висловити свою точку зору, а не просто відтворити раніше почуте. Це запитання типу: Що? Де? Коли? Чому? Навіщо? Як?

Суть цього прийому – необхідність вести діалог з дошкільниками, ставити дитину в центр взаємодії. Описаний прийом стимулює прояв особистісної активності дитини, викликає радість і задоволення від того, що з нею рахуються, що її думка є важливою. Одним з ефективних прийомів

побудови спілкування дорослого з дитиною під час пошуково-дослідницької діяльності є двосторонній діалог «дорослий – дитина, дитина – дорослий».

Педагогу необхідно надати дитині можливість також звернутися до суб'єктивного досвіду дорослого, створити умови для рівноправного продуктивного діалогу. Дуже важливим є ведення діалогу з дошкільниками не з авторитарної позиції, а з позиції рівноправного партнера, який запрошує до співпраці [4].

Важливим є надання дитині під час пошуково-дослідницької діяльності права вибору. Якщо вона має право вибору, то з більшою відповідальністю ставиться до її виконання, виконуючи все із задоволенням, зацікавлено. Це дозволяє дитині активно оволодіти способами взаємодії з оточуючим світом, проявити індивідуальну вибірковість до матеріалу який вона отримує, а педагогу забезпечує можливість будувати індивідуально доцільний процес побудови взаємодії з кожною дитиною.

Саме тут відбувається розвиток дітей уявлень про навколишній світ живої природи. По-перше, постійна присутність рослин і тварин формує в дітей почуття їх доступності. По-друге, систематичні спостереження в куточку природи й доступність об'єктів сприяють розвитку конкретних уявлень про рослини й тварин [64, с. 13].

Таким чином, запровадження коригувальної системи з роботи з формування пізнавальної активності дітей 6-7 років потребувало розробки відповідної експериментальної програми, принципи та педагогічні умови якої було розглянуто у даному підрозділі.

3.2. Перебіг формувального експерименту

Визначені нами педагогічні принципи та умови лягли в основу системи роботи, яку ми реалізували у закладі дошкільної освіти, на базі якого проводився попередній етап експерименту.

У п. 3.1. нами було представлено умови, які перш за все, підлягали перевірці у ході формувального етапу. Розпочинаючи нашу експериментальну роботу, ми перш за все, спрямували її на реалізацію такої умови, яка стосувалася забезпечення компетентності вихователів у проведенні дослідно-пошукової роботи з дошкільниками.

Як засвідчило попереднє дослідження, педагоги садочка проводять дану діяльність достатньо формально, без урахування сучасних підходів до розвитку й виховання дітей засобами пошукової роботи відповідних щодо цього форм і методів, а також щодо проведення елементарних дослідів, у тому числі – відповідно до сезонів, стану природи, її об'єктів тощо.

Завданням першого напрямку роботи було підвищення рівня теоретичної та практичної підготовки педагогів до розвитку інтересу дітей до пошуку та експериментування, що позитивно позначається й на формуванні їх пізнавальної активності. Робота з педагогами будувалася на основі вивчення практики роботи ЗДО та обліку результатів констатувальний методик. Аналіз даних матеріалів показав, що, плануючи та організовуючи освітню роботу з дітьми, педагоги не ставлять спеціального завдання щодо цілеспрямованого розвитку пізнавального інтересу до пошуку та експериментування.

При індивідуальних бесідах вихователі відзначають необхідність виховання пізнавального інтересу у дітей і намагаються визначити, які умови для цього слід створити. Але чітких знань з цих питань у них немає. Як було вже зазначено нами вище, вихователі не змогли аргументувати, чому розвиток пізнавального інтересу та відповідної активності в дітей - одна з важливих завдань сучасного освітнього процесу.

Мабуть саме тому, пізнавальний інтерес у старших дошкільників до пошукової та дослідницької роботи складається стихійно (прояв інтересу ситуативно, перенесення отриманих знань у нові ситуації відзначається рідко тощо).

Метою формувального експерименту було визначено підвищення

ефективності роботи з формування пізнавальної активності у старших дошкільників за включення їх у пошуково-дослідницьку діяльність.

Завдання формувального експерименту:

- 1) підвищити рівень компетентності вихователів ЗДО щодо специфіки та методичних засад проведення дослідницько-пошукової роботи з дітьми старшого дошкільного віку у підвищенні рівня їх пізнавальної активності;
- 2) забезпечити більшу ефективність середовища розвитку пізнавальної активності дітей з елементами дослідницької роботи;
- 3) розширити спектр форм та методів пошуково-дослідницької роботи, що сприятиме підвищенню інтересу дітей 6-7 років до даної роботи та підвищить їхню пізнавальну активність.

Задля реалізації поставлених завдань нами було проведено ряд заходів у двох напрямках – з педагогами закладу освіти та зі старшими дошкільниками. Проаналізуємо спочатку програму, реалізовану нами у напрямі роботи з вихователями садка.

Спершу ми провели низку заходів, які надали пропедевтичного спрямування нашій роботі. Так, на педагогічній нараді, ми виступили з короткою ***доповіддю*** «Сучасні підходи до організації пошуково-дослідницької роботи з дітьми», в якій ми, на основі вивчення наукової та науково-методичної літератури зазначили, які саме завдання повинна розв'язувати дана діяльність стосовно розвитку пізнавальної активності дітей.

Ми вказали педагогам на те, що нині розширюється спектр форм та методів роботи, за допомогою яких у дітей формуються знання та уявлення про навколишній світ, взаємозв'язки у ньому. Педагоги, ураховуючи специфіку старшого дошкільного віку, коли сприймання дітьми різних видів довкілля, з опорою на їхнє конкретне мислення, повинні допомогти пізнати різні види довкілля системно, відповідно до об'єктів живої та неживої природи, явищ природи, взаємозв'язків, сезонності тощо.

У своїй доповіді ми вказали на те, що з огляду на наочно-дійове сприйняття дійсності і конкретність мислення, слід, даючи дитині необхідні знання, супроводжувати їх наочністю та спрямовувати у дієве русло, тобто давати змогу використовувати їх у різних видах діяльності.

У даному виступі ми ознайомили присутніх із своєю системою роботи, вказали, які саме форми роботи та заходи ми плануємо провести у процесі експериментальної роботи, анонсували ті заходи, які заплановано нами стосовно усіх напрямів роботи. Ураховуючи короткі терміни перебігу формувальної частини дослідження, ми попросили педагогів та керівництво закладу надати нам допомогу щодо цього, а вихователів старшої групи садка – стосовно проведення певних форм роботи з дітьми, розроблених нами.

Ураховуючи великий досвід роботи практичного психолога садка (15 років стажу), його фахову підготовку, ми спільно провели *психологічний семінар* на тему «Шляхи формування психологічної активності дитини 6-7 років», у якому розкрили специфіку цього виду активності стосовно більш широкого поняття, такого як «пізнавальна діяльність». Психолог звернув увагу, наскільки важливо забезпечувати щодо цього у дітей багатосторонні дії, тобто одночасне розкриття перед дитиною якостей та властивостей предметів, об'єктів та явищ у природному довіллі.

У даному процесі слід використовувати широке коло аналізаторів. У практиці багатьох садків зарубіжжя використовуються такі форми роботи, як дозволяють дитині засвоювати матеріал та діяти впродовж одного заняття, ніби «убачивши» їх з різних кутів зору, докладаючи щодо цього самостійності, активності, цілеспрямованості.

З тим, що б ознайомити педагогічний колектив закладу дошкільної освіти з тими джерелами, на які ми спиралися у розробці нашої експериментальної програми, нами було організовано *виставку літератури* на тему «Дитяче експериментування», де було представлено як відповідні методичні посібники, так і матеріали періодики з дошкільного виховання та психології на запропоновану тему.

З метою реалізації другого завдання формувального експерименту нами було частково змінено середовище для проведення експериментальної роботи з дітьми (безпосереднє спілкування дітей із об'єктами живої та неживої природи), як це уможлилювали сезонні умови перебування дітей 6-7 років у садочку (весняний період розквіту природи).

Перейдемо до висвітлення роботи, організованої нами у напрямі зі старшими дошкільниками. До експерименту, який проводився у період з 22.03 по 30.04. 2019 року, увійшли діти ЕГ, які на попередньому етапі експерименту визначили низькі результати як стосовно розвиненості пізнавальної активності, так і з огляду на уміння пошукової та дослідницької діяльності.

Наша програма реалізувалася у три взаємопов'язані етапи, логіка перебігу яких представлена нами нижче.

Виділення даних етапів формувального експерименту, їх цілей і завдань обумовлено логікою послідовності оволодіння дитиною цілеспрямованої внутрішньо структурованої самостійної пошукової діяльності, суб'єктною позицією дитини, характеризується мотивами, змістом і метою власної пізнавальної активності в пошуковій діяльності, взаємозв'язками і взаємообумовленістю двох видів пізнавальної активності і двох видів пошукової діяльності.

Поетапність передбачає різноманітні форми організації співробітництва в системах «дорослий – дитина», «дорослий – група дітей», «дитина – дитина», що характеризуються зміною ролі дорослого і методичними особливостями керівництва пошуковою діяльністю дітей. Співпраця дозволяє сформувати у малюка позитивне ставлення до пошукової діяльності, правильніше, адекватніше оцінювати і привласнювати соціальні зразки дій (Є. Субботський) і надає йому впевненість у своїх силах, відчуття того, що він вже щось знає, щось вміє, що він може здійснити цю діяльність сам (О. Дибіна).

Реалізація кожного з розробленого нами етапів передбачала комплексне рішення задач щодо формування пошукової активності на основі визначення та реалізації наступних педагогічних умов, кожна з яких стає пріоритетним на тому чи іншому етапі роботи з дітьми:

1) наявність зразка-орієнтира пошукової діяльності з матеріалами предметного світу;

2) формування, збагачення та актуалізація суб'єктного досвіду дитини в пошуковій діяльності з матеріалами предметного світу;

3) удосконалення розвивального середовища як «пошукового поля» для реалізації пізнавальної активності дітей.

За основу роботи було взято ознайомлення дітей із природою рідного краю у весняний період – час активної вегетації представників рослинного світу.

На *першому, пошуковому етапі*, ми ставили за *мету* спрямування нашої спільної з ЕГ групою дітей на створення умов для формування потреби в їхній пошуковій діяльності з матеріалами природного довкілля, у здійсненні дослідницьких та пошукових дій спільно з дорослим (експериментатором).

На цьому етапі ми проводили такі форми роботи й використовували відповідні методи та прийми, які:

1) розширювали та поглиблювали знання та уявлення дітей про навколишній світ, природу рідного краю;

2) навчали малят за допомоги дорослого визначати послідовність дій практичного характеру, що приводить до досягнення мети пошукової діяльності, і здійснювати їх.

Ми обрали таке поле для проведення пошуково-дослідницької роботи, як природне середовище, а саме: територія ділянки городу, квітник, територія галявини Графського парку, де діти перебували на екскурсії. Також продовжували проведення дослідів в умовах групи перебування дітей, які були необхідними у запланованій роботі вихователя на навчальний рік.

З тим, щоб наша програма набула цілісності, ми розробляли її у вигляді проекту під назвою «*Природа розквітає*». Проект був довготривалим (розгортався упродовж п'яти тижнів), передбачав наявність завдань та методів дослідницького та пошукового спрямування.

Слід вказати, що сам педагогічний проект має у своїй основі пошукову технологію роботи. У сучасній шкільній освітній практиці часто зустрічається проектний підхід до організації навчання, зорієнтований не на інтеграцію фактичних знань, на їхнє використання або отримання необхідних нових, які потрібні учням для підготовки якогось нестандартного уроку. З тим, завдання повідомляється дітям за тиждень або два. При цьому виконання проекту може йти як індивідуально, так і в підгрупах. Після завершення проекту діти звітують про його виконання.

У роботі з дошкільниками використовуються дещо інші за логікою проекти. Як зазначають С. Матвієнко та А. Горбачова, проектна діяльність має сполучати різні види діяльності дітей, такої як: пізнавальна, пошукова, ігрова, зображувальна, мовленнєва тощо [31, с. 203].

У своїй роботі ми спиралися не на проектну діяльність вихователя, а на таку методику, яка передбачає активне залучення малюків до різних форм навчальної, дослідницької, продуктивної, оздоровчої та інших видів діяльності.

Метою нашого проекту було визначено наступне: активізація пізнавальної діяльності дітей, розширення їхніх знань про природу рідного краю, особливості її розвитку у весняний період; розширення життєвого досвіду дітей знаннями про рідний край; формування умінь участі у формах пошукової роботи та у проведенні нескладних дослідів. Проект тривав більше місяця, допомогу в його організації надавали музичний керівник та інструктор з фізичного виховання дитячого садка, а також батьки (стосовно проведення екскурсій до міського Графського парку).

На цьому етапі ми використовували такі ***форми роботи***:

1. Два заняття з ознайомлення дітей із природою. Перше з них на тему:

«А вже весна, а вже красна», друге – «Травневі дарунки» (дод. В).

Перше заняття мало на *мети*: закріпити й розширити уявлення старших дошкільників стосовно такої пори року, як весна; вчити дітей помічати весняні ознаки та зміни у природі, удосконалювати спостережливість, мислення, швидкість реакції.

У контексті проведення заняття використовувалися такі методи, як:

- бесіда на тему «Квітень – місяць весняний»;
- спостереження з елементами пошуковості та дослідництва «Як чують весну дерева» (зі збиранням природного матеріалу для художньо-продуктивної самостійної діяльності).
- логічна гра «Назви погодні явища», на закріплення знань дітей про небезпечні явища погоди навесні;
- слухання аудіозапису «Голоси стихії».

Оскільки цей етап передбачав достатньо стислу роботу щодо ознайомлення дітей із станом весняної природи, специфікою пробудження, сходження та цвітіння рослин; встановлення взаємозв'язків між об'єктами природи, ми спиралися на положення психологів про опору на багатосторонність дій дітей у процесі навчальної роботи.

Під ним розуміється якомога ширше розкриття перед дошкільником властивостей та якостей явищ довкілля, у тому числі – й предметного, а не тільки природного, за використання максимальної кількості аналізаторів та практичних дій. Це найбільш яскраво простежується у процесі дитячого експериментування. Багатосторонність дій сприяє розвитку пізнавальної активності старших дошкільників завдяки тому, що на занятті або в іншій формі роботи вихователь застосовує максимально можливу кількість різних форм дій. Тоді діти ніби «бачать» явища або предмети навколишнього світу з різних точок зору, вивчають його, аналізують, порівнюють, роблять умовиводи. Й саме це дозволяє нівелювати пізнавальний егоцентризм, характерний для дітей 5-7 років.

Слід зазначити, що для подальшої роботи з дитячого

експериментування ми підготували необхідний щодо цього матеріал: різні види ґрунту (зростання рослин); камінчики, пісок, вугілля, крейда (їх створила природа у процесі розвитку планети Земля); воду, речовини для створення розчинів – фарби, цукор, сіль; рослинний матеріал – листя та плоди, інші об'єкти природного походження. Такий матеріал ми використовували упродовж усіх етапів роботи, у тому числі – в умовах групової кімнати.

На другому, **мотиваційному етапі**, ми проводили різні форми роботи щодо підвищення пізнавального інтересу дітей до ознайомлення з природним довкіллям. Це й етап зумовлював корекцію емоцій та потреб дитини у процесі їх безпосереднього спілкування з різними об'єктами природного довкілля.

Даний етап передбачав вирішення таких *завдань*:

- 1) забезпечити прояв інтересу дітей до пошукової діяльності з матеріалами предметного світу, бажання ставити запитання пізнавального характеру як про матеріали предметного світу, так і самої пошукової діяльності з ними (цілі, дії, їх послідовності, умов здійснення та ін.);
- 2) стимулювати прояв прагнення малят до спільної з дорослим пошукової діяльності та участі в елементарних дослідах у природі;

Добираючи матеріал для роботи, ми намагалися забезпечити особистісну активність дошкільників у цьому, спиратися на ігрову діяльність, а також інтегрувати різні види діяльності в навчально-виховному процесі.

Особливу увагу на цьому етапі ми приділили навчальному матеріалу, які мав стимулювати дітей до активний самостійних пошуків, спілкування з об'єктами навколишнього світу, спонукати їх до «відкриттів», бажанні експериментувати, вивчати, знаходити рішення. Навчальний матеріал, використаний нами, містив елемент новизни у дітей, викликав у них подив.

На даному етапі роботи ми проводили з дітьми:

Читання казок: Б. Грінченка «Квітки», Н. Павлової «У живій кімнатці».

Казки читалися у повсякденному житті, на прогулянках. Такі роботи передували коротка вступна бесіда, яка готувала сприймання дітей на основі вже побаченого й вивченого ними на попередньому етапі роботи. зокрема, читання таких казок було спрямоване на закріплення знань дітей про ранні квіти весни, за сходженням яких вони спостерігали впродовж кількох днів. У процесі читання текстів казок нами використовувалися такі прийоми, як: спільні міркування над текстом, сюжетні моменти для розкриття образів, пояснення нового матеріалу.

По закінченню такої роботи дітей заохочували до виконання малюнків за вивченим, здійснювали постановку додаткових питань стосовно прихованих, не розкритих безпосередньо потреб живих організмів у зростання та способів їх задоволення.

Також дуже доручним при читанні творів є залучення додаткового зорового та слухового матеріалу, картин, музики тощо. Тоді зорові образи, які утворюються у свідомості дитини, запам'ятовуються на довше, а асоціації, викликані музикою, створюють настрій, нюансують образ.

З метою закріплення набутих уявлень старших дошкільників у ході занять та спілкування ми використовували такі *дидактичні ігри*, як: «Знайди дерево за описом», гру-психогімнастику «Кульбаба» за мотивами казок А. Барвінок «Гречка, Г. Беленької «Весняна казочка».

У дидактичній грі «Що є у рослині і для чого?» діти, спираючись на малюнок-схему, уточнювали назви частин квіткової рослини (корінь, стебло, квітка, насіння, пуп'янок, листок), а потім. За допомоги дорослого розповідали, навіщо потрібні ці частини рослини для її подальшого життя.

Третій етап, **діяльнісний етап**, реалізовував такі завдання:

- 1) розвивати та удосконалювати уміння дітей включатися у пошукову діяльність та дослідництво;
- 2) проводити самостійно нескладні досліди та пояснювати логіку отриманих результатів у власних умовиводах;
- 3) втілювати набуті знання та уміння у різних видах діяльності

(художньо-продуктивної, мовленнєвої, пізнавальної тощо), у тому числі – самостійної.

На даному етапі ми провели таке заняття з ознайомлення з природи, як «Зелений світ», де ми закріплювали знання малюків про живу природу, життя рослин, формували уявлення про способи розмноження рослин, зокрема – живцювання. Слід зазначити, що багато в чому добір видів роботи з дітьми ЕГ був визначений сприятливими весняними умовами розквіту природи.

На цьому ж етапі було проведено серію дослідів, за виконання яких діти вчилися самостійності, продуманості дій, виваженості у прийняття рішень тощо (дод. Г).

Підсумовуючи проведену роботу, спонукаючи дітей до творчості й зазначаючи для них, що пошукова діяльність не може бути «згорнутою» без визначення та аналізу отриманих результатів, ми провели підсумкову бесіду «Що я дізнався про Весну». Спільно з дітьми, ми улаштували «круглий стіл» для обговорення зробленого, визначення того, що особливо запам'яталося дітям, сподобалося їм. З тим, щоб мотивувати їх до подальших самостійних пошуків та «відкриттів» у природі, ми намітили певний план дій, які можна їм самостійно здійснювати, вивчаючи не тільки, весняну, а надалі – й літню природу.

Таким чином, з метою коригування ефективності процесу формування пізнавальної активності у дітей 6-7 років ми запровадили систему роботи, яка дозволяла за використання основ пошукової та дослідницької діяльності, підвищити означену активність у різних формах роботи у ЗДО.

3.3. Оцінка ефективності умов оптимізації пізнавальної активності дітей 6-7 років у пошуково-дослідницькій діяльності

Після проведення формувального експерименту, запровадження нашої

системи роботи, було необхідно дізнатися, чи дійсно є ефективними ті організаційно-педагогічні умови, які підтвердили це та засвідчили оптимізацію процесу розвитку пізнавальної активності у дітей 6-7 років у пошукові та дослідницькій діяльності.

З тим, нами було проведено контрольний експеримент, який проходив у період з 04.05. по 22.05. 2019 року з дітьми, які були включені до експерименту (ЕГ), так і з дітьми КГ, які під час нашої експериментальної роботи залучалися до запланованої вихователями системи роботи й участі в нашій програмі не брали.

На контрольному етапі з дітьми 6-7 років та педагогами було проведено ті ж методики, що й на контрольному. Розглянемо коротко отримані нами результати стосовно діагностування дошкільників.

Так, за результатами повторно проведеної методики Б. Мухацької, що дозволило нам перевірити стійкість у дітей пізнавального інтересу з'ясовано, що діти ЕГ з більшим розумінням розкривали зміст понять «дощ» та «смерч». Особливо щодо цього хотілося б розкрити логіку, які вони визначали у відповідях. Так, діти ЕГ правомірно пов'язували його не тільки з тим, що вода «лється з неба» (Каріна М.), але й з тим, що смерч більшою мірою пов'язаний із діяльністю вітру, який руйнує усе навколо.

Ми з'ясували, що діти цієї групи стали намагатися змалювати дане явище більш образно – за допомогою відповідних звуків (завивання вітру, «покапування» за допомогою постукування пальчиком тощо). Головну характеристику діти ЕГ надавали характеру даних явищ природи.

У той же час, діти КГ говорили про це переважно короткими фразами, намагаючись задати діалогічності у роботі з експериментатором. Їхні вислови були однозначними, короткими й швидше репродуктивні, аніж описові.

Уточнюючи знання та уявлення дітей, а також визначаючи їхні пошуково-творчі можливості, ми запропонували дітям обох груп експерименту зобразити зазначені явища. Як виявилось, діти ЕГ, які

більшою мірою визначали у пошуковій діяльності образність досліджуваного через музику, малюнок тощо, зуміли (хоча й елементарно), втілити різні образи дощу («веселий літній дощик накрапає», «сильний дощ, коли я промокнув», «весняна злива, яка була позавчора»).

Дошкільники КГ втілювали у малюнках переважно риски води або крапельки, унаочнюючи дощ. Смерч було зображено ними переважно як щось спіралеподібне. Але зі станом навколишньої природи. Будинків це ніяк не пов'язувалося.

Говорячи про стійкість пізнавального інтересу дітей, слід було визначити, наскільки тривало та із зацікавленням діти включаються до опитування. Так, тривало, без зниження інтересу до роботи в ЕГ були здатні працювати 70% малюків, яких на попередньому зрізі виявлено лише 40%. У той же час, у КГ стійкість інтересу зросла на 5% (було 35% респондентів, яких стало 40%). Ми зазначаємо також, що в обох групах експерименту збереглася певна кількість дітей, які практично не включалися до роботи, намагалися пов'язати свою частину роботи із розповідями та коментарями дорослого. Таких дітей виявилось 10% в ЕГ та 20% в КГ.

На нашу думку, такі результати засвідчують, що робота педагога над підвищенням пізнавальної активності дітей є тривалою, кропіткою й не надає одномоментні позитивні результати.

Розглянемо та проаналізуємо дані, отримані нами після повторного проведення спостереження за проявами пізнавальної активності дітей у різних видах діяльності. з'ясовано, що при проведенні вихователем заняття екологічного змісту 65% малюків ЕГ активно, за власної ініціативи піднімали руки з тим, щоб відповісти на запитання та включитися до роботи. Більша половина з цих дітей говорили впевнено, не чекала підказки вихователя, аргументувала свою відповідь.

Ще 33% дітей від цієї кількості формулювали домку за навідних питань або незначних підказок педагога. Решта дітей, на нашу думку, просто бажала «бути, як усі» - працювати в колективі.

Дещо інші результати ми отримали, спостерігаючи за роботою дітей КГ на занятті з природи. Дошкільники у переважній більшості (ми виявили таких малят майже 45%), виявляли бажання працювати на занятті, проте після одного-двох речень вони відчували утруднення щодо формулювання думки й чекали допомоги педагога. Приблизно 1/3 малят дуже невпевнено у собі включалася до ходу заняття, проте найбільшу складність щодо їхньої роботи становили логічні завдання, практичні вправи та ігри-практикуми.

На занятті з художньої праці ми знову використовували елементи роботи зі тканиною, проте було дібрано більш складний по формі шаблон та менший за поверхнею та нерівний за формою країв клаптик матерії. Це було необхідно з тим, щоб визначити, наскільки діти стали здатними до логічних розмірковувань, аналітики, зіставлень, пошуку варіантів у роботі.

Ми з'ясували, що 2/3 дітей ЕГ працювали спокійно й самостійно, не поспішаючи в роботі, що було передбачено тими елементами дитячого експериментування, до яких діти залучалися. Вони зрозуміли, що не слід миттєво приймати рішення, оскільки воно може бути хибним, працювати виважено, урівноважено, відшукувати способи роботи.

Решта дітей ЕГ все ж зверталася по допомогу до дорослого, хоча при цьому переважна більшість дітей пропонувала власні варіанти. У той же час, у КГ лише 40% дітей працювали з пошуками варіантів та знаходженням найкращого шляху до розкроювання. Решті малят різною мірою потребувала допомоги, виявляючи при цьому пасивне ставлення до роботи.

Нами було помічено у процесі занять дітей експериментальною діяльністю у години самостійної роботи, що вони більшою мірою зацікавлюються роботою із піском (зміцненням його за рахунок глини або дрібних камінців); підфарбовуванням води тощо. Таких дітей, які виявляли уміння та бажання експериментувати, було 45% в ЕГ та 25% в КГ.

При повторному застосуванні методу спостереження ми пересвідчилися у тому, що в малят ЕГ покращилися уміння розв'язання пізнавальних або творчих завдань, що позначилося й на рівності практичної готовності їх до

пошукової діяльності.

Підсумкові результати повторно проведених методик з дітьми подаємо в таблиці, яка відображає в процентних показниках кожний із компонентів розвиненості пізнавальної активності у дітей старшого дошкільного віку засобами пошуково-дослідницької діяльності, а також динаміку розвитку компонентів в експериментальній і контрольній групах (табл. 3.1):

Таблиця 3.1.

Розподіл дітей 6-7 років за рівнями сформованістю пізнавальної активності засобами пошуково-дослідницької діяльності на етапі контрольного зрізу експериментального дослідження

Рівні	Структурні компоненти												Усього			
	Стійкість пізнавального інтересу				Сформованість емоційно-вольової сфери				Готовність до пошукової діяльності							
	До експ-ту		Після експ-ту		До експ-ту		Після експ-ту		До експ-ту		Після експ-ту		До експ-ту		Після експ-ту	
	Е	К	Е	К	Е	К	Е	К	Е	К	Е	К	Е	К	Е	К
Г	Г	Г	Г	Г	Г	Г	Г	Г	Г	Г	Г	Г	Г	Г	Г	
<i>Творчий</i>	11	18	17	20	18	30	23	30	27	28	32	30	17	25	24	25
<i>Конструктивно-виконавчий</i>	18	18	33	20	27	12	33	16	28	27	33	30	23	19	32	22
<i>Репродуктивно-виконавчий</i>	31	37	25	40	27	31	30	33	27	27	28	28	28	31	29	34
<i>Репродуктивно-наслідувальний</i>	50	27	25	20	28	27	14	21	18	18	7	12	32	24	15	19

Отже, у результаті здійснення нами коригувальної роботи з оптимізації пізнавальної активності у дітей відбулися якісні та кількісні зміни в рівнях: для експериментальної групи: творчий рівень складає 24% (до експерименту – 17%), конструктивно-виконавчий рівень – 32% (до експерименту – 23%), до репродуктивно-виконавчого рівня було віднесено 29% (до експерименту – 28%). Значною мірою знизилися показники репродуктивно-наслідувального рівня, на якому до експерименту перебувало 32% дошкільників, по його

закінченню – лише 15% малюків.

Аналізуючи результати, отримані нами в ЕГ, визначимо їх специфіку стовно того, що більша кількість дітей визначила творчий та творчо-конструктивний рівень (сумарно 40% на констатувальному етапі проти 55% на контрольному). На нашу думку, такий результат є свідченням того, що малюки ЕГ стали з більшою мотивацією, зацікавленістю ставитися до участі у цікавих формах пошукової роботи, знаходити відповіді на непрості завдання при проведенні дослідів. Репродуктивний характер пізнавальної активності зберігся в ЕГ для 45% малят, хоча на попередньому зрізі таких дітей визначалося 60%. Ми пояснюємо отримані результати тим, що діти звикли отримувати інформацію, набувати знань та умінь щодо участі у формах пошукової роботи (розв'язування логічних вправ та завдань, участі у дидактичних іграх, іграх-практикумах, логічних іграх із рухами тощо) за власної ініціативи, докладання власних зусиль.

У той же час, достатньо стабільні результати методик на контрольному етапі у порівнянні з констатувальним стосовно малюків КГ пояснюються тим, що вони перебувають у незмінній атмосфері занять, заґрунтованих на репродуктивних методах та прийомах навчання. Вихователь не спирається у своїй роботі на проведення різноманітних та цікавих для дітей елементів пізнавальної роботи.

Після закінчення експерименту вихователі, у повторно проведеному анкетуванні, засвідчили необхідність поповнення своїх методичних знань стосовно важливості формування пізнавальної активності дітей напередодні вступу їх до школи. 80% педагогів вказали на те, що необхідним визначається здійснити підвищення кваліфікації з питань, які розглядалися у нашій експериментальній програмі. Вихователі вказали, що проведення дослідів з дошкільниками є дуже важливим елементом роботи, й потребує систематизації матеріалів, надання їм логіки використання за сезонним, видами роботи тощо.

Таким чином, при проведенні методик на контрольному етапі

експерименту ми засвідчили позитивне зростання якості в рівнях пізнавальної активності у дітей ЕГ та практичну відсутність динаміки в КГ, що пояснюється правильністю застосування нами системи роботи, яка базується на попередньо визначених умовах забезпечення пізнавальної активності у дітей старшого дошкільного віку за використання пошукової та дослідницької діяльності.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

З метою підвищення ефективності педагогічної роботи з формування у дітей 6-7 років пізнавальної активності нами було розроблено експериментальну програму роботи та запроваджено її у практику закладу дошкільної освіти.

Наша робота базувалася на низці загально педагогічних принципів, які забезпечували її ефективність стосовно організації роботи загалом, та проведенні окремих форм роботи з дошкільниками, зокрема. Було визначено три найбільш оптимальні умови забезпечення ефективності даного процесу, якими є:

- 1) підтримка пізнавального інтересу малюків до даної діяльності;
- 2) організація середовища для проведення роботи пошукового характеру та елементарних дослідів;
- 3) дотримання педагогами методики при проведенні пошуково-дослідницької діяльності з дітьми.

Наша експериментальна програма реалізовувалася у три взаємопов'язані етапи, які були заґрунтовані на реалізації вказаних вище умов, а також спрямовувалися на забезпечення стрункої, методично виваженої роботи з елементами пошукової роботи та елементарного експериментування у природі.

Основою нашої роботи були спеціально розроблені або адаптовані до логіки та змісту експерименту форми та методи роботи. серед них вагому роль посідали заняття з ознайомлення дітей із природою. Було проведено три таких заняття, усі вони мали інтегрований характер, поєднували елементи спостережень за явищами природи та її об'єктами, проведення різних видів ігор, які активізували пізнавальний інтерес малюків до вивчення природи та взаємодії з нею. Серед методів роботи слід навчити: читання казок екологічного змісту, слухання віршів, практичні вправи, дидактичні ігри

(словесні, настільно-друковані та ігри-подорожі), ігри роздуми, логічні ігри, розповідь вихователя.

Для підвищення цікавості дітей до вивчення природи та з метою формування у них дослідницьких умінь нами було запроваджено серію нескладних дослідів з елементами довкілля. Таку роботу здійснювали у різних формах організації життєдіяльності дітей (на заняттях, у процесі прогулянок, у самостійній діяльності, у куточку природи).

Після проведення формувального експерименту контрольний зріз засвідчив у процесі повторно проведених методик з малятами та педагогами, що логіка нашої роботи була правильною. За кожним із критеріїв ми визначили позитивну динаміку в експериментальній групі. Попри те, що кількісні показники є достатньо близькими стосовно отриманих результатів на констатувальному та контрольному зрізах, проте вони визначають сталість, правильність проведеної роботи стосовно забезпечення кожного з критеріїв. Важливо, що діти визначили творчий характер включеності до пошукової діяльності, репродуктивність ще зберігала в ЕГ суттєві показники у зв'язку із тим, що малята впродовж тривалого періоду набували знань переважно в контексті репродуктивного навчання.

У групі дітей, які не були включеними до експерименту, кількісні зміни в рівнях розвиненості пізнавальної активності (за відповідними критеріями) були несуттєвими. Їх можна пояснити тим, що старші дошкільники були включеними до навчально-вихованого процесу, проте він не був спрямованим на підвищення пізнавальної активності малят за пошуковості та проведення елементарних дослідів.

Після закінчення експерименту, переконавшись в ефективності нашої роботи, вихователі ЗДО спрямували свою методичну роботу та самоосвіту на підвищення рівня знань з проблеми забезпечення пізнавальної активності дітей через підтримку їх інтересу до різних видів діяльності.

ВИСНОВКИ

Проблеми формування у дітей пізнавальної активності є однією з актуальних у дошкільній освіті й розглядається стосовно віку дітей, їхньої включеності до різних видів діяльності, індивідуальних можливостей тощо. У своїй науковій роботі ми на теоретичному та емпіричному рівнях вивчали особливості формування пізнавальної активності у дітей 6-7 років засобами пошуково-дослідницької діяльності. У результаті здійснення такої роботи ми прийшли до наступних висновків.

За першим завданням ми проаналізували визначення поняття «пізнавальна активність» у психолого-педагогічній літературі та розкрили щодо її сутність стосовно дітей 6-7 років. З'ясовано, що пізнавальна активність є якісним станом пізнавальної діяльності, яка, у свою чергу, базується на бажанні та прагненні особистості самостійно та активно накопичувати знання та інформацію про навколишній світ, взаємозв'язки у ньому. Важливу роль у розвитку такої активності відіграють мотиви та прагнення, а також пізнавальний інтерес, який виступає своєрідною спонукою особистості до пізнання оточуючого середовища та самої себе. Задіюючи пізнавальний інтерес, дитина здатна активізувати мислення, що виходить за межі задач, які висуває практична робота.

У науковій літературі пізнавальна активність трактується як така, що обумовлюється життєвими або пізнавальними потребами людини. Саме пізнавальна потреба є джерелом зазначеної активності. Структура пізнавальної активності дітей дошкільного віку охоплює такі компоненти: мотиваційно-цільовий, змістовий, процесуально-операційний (з проявом емоційних і вольових процесів), контрольньо-оцінний та результативний.

Ми з'ясували, що для дітей старшого дошкільного віку пізнавальна активність є найсуттєвішим важелем їх розвитку, формування уявлень та знань про навколишній світ, яку вони реалізують у пізнавальній діяльності.

Основними її видами стосовно дітей 6-7 років є пошукова робота, елементарне дослідництво та спостереження.

За другим завданням ми надали характеристику пошуково-дослідницької діяльності як засобу формування пізнавальної активності старших дошкільників. Пошукова діяльність є різноманітною за видами, наприклад, проектна діяльність, художнє краєзнавство тощо. Учені часто обожнюють дану діяльність з пізнавальним інтересом та визначають її як важливий мотив навчальної діяльності та виховання. Особливо значущим це постає напередодні вступу дитини до школи, коли у віці 6-7 років змінюється провідна діяльність дитини від ігрової до навчальної.

Основна мета пізнавального розвитку людини у дошкільному дитинстві визначається оволодінням засобами пізнання та формування мотиваційних основ, що великою мірою здатне забезпечити дитяче експериментування. При цьому знання у будь-якій сфері (ми стиралися щодо цього на ознайомлення дітей із природою) є засобами, які вводяться у діяльність та мотивують її.

Дослідницька діяльність багато у чому є засобом пізнання дитиною довкілля, стимулом для розвитку пізнавального інтересу, а через нього – пізнавальної активності. Пошуково-дослідницька діяльність потребує створення спеціальних умов та елементарного обладнання. Діти включаються до розробленої вихователем пошукової роботи або елементарних дослідів, до яких їх залучають з 4-5 річного віку. Така робота проводиться з піском, водою, властивостями повітря, снігу, льоду, об'єктами рослинного світу тощо.

За третім завданням у межах здійснення експерименту нами визначено критерії, показники та рівні сформованості пізнавальної активності у дітей 6-7 років у пошуково-дослідницькій діяльності.

Критеріями було визначено: стійкість пізнавального інтересу у старших дошкільників, який визначався через наявність пізнавальних запитань, а також тривалості такого інтересу. Другим критерієм було

визначено сформованість у дітей емоційно-вольової сфери, що фіксувалося через прояви у них позитивного ставлення до діяльності, наявності інтелектуальних емоцій, розвиненості механізмів долаття труднощів та уміння доводити справу до кінця, зосереджено, самостійно та тривало працювати. Третій критерій визначав готовність дітей до проведення пошукової та дослідницької роботи, яку ми досліджували через відповідні показники, які стосувалися умінь дітей отримувати знання, самостійно виконувати алгоритм такої роботи.

Згідно критеріального розподілу, було чотири рівні сформованості у дітей 6-7 років пізнавальної активності: репродуктивно-наслідувальний, репродуктивно-виконавчий, конструктивно-виконавчий, творчий.

За четвертим завданням нами досліджено стан практики закладу дошкільної освіти щодо формування у старших дошкільників пізнавальної активності у процесі пошуково-дослідницької діяльності. задля цього було проведено констатувальний експеримент, розроблено відповідний діагностичний інструментарій, який реалізовувався у двох напрямках роботи – зі старшими дошкільниками та вихователями садка.

Визначено, що стан практики закладу освіти не сповна відповідає сучасним вимогам до проведення навчальної та виховної роботи з дітьми перед їх вступом до школи, що повинно розвивати у них пізнавальну сферу через проведення ефективних та цікавих для дітей форм роботи, у тому числі – пошукового характеру та елементарного експериментування.

Вихователі визначають важливість такої роботи та її одночасну складність, оскільки це потребує від них глибокої методичної обізнаності із засадами реалізації пошукової діяльності з дітьми. Педагоги вказали, що складність такої роботи обумовлюється також браком дидактичних матеріалів та відповідних засобів для проведення дослідів, наприклад – дитячих мікроскопів, які відсутні у садочку. Усе обладнання теж має зберігатися у доступному для самостійної пошукової діяльності дітей місці, якого бракує в груповій кімнаті через її перенасичення іншими предметами

розвивального середовища.

На прогулянках, заняттях та екскурсіях у природу вихователі намагаються використовувати різні види пошукової роботи, проте брак досвіду такої роботи визначає для педагогів її недовершеність та низьку ефективність.

Методики, проведені нами зі старшими дошкільниками визначили їх низьку готовність до включення у пошукову та дослідницьку роботу, через що характер пізнавальної активності (за розробленими критеріями та рівнями) більшою мірою є репродуктивним, хоча й має більш доцільне виконавче спрямування. Малюки обох груп експерименту виявили достатній рівень знань про специфіку розвитку природи ранньої весни, проте ці знання діти не можуть пов'язати із іншими характеристиками природи, зокрема – щодо явищ, фітоценозу та взаємозв'язків у природі.

Проведення дослідів відоме дітям на елементарному рівні (з піском, глиною, водою та льодом). Проте діти як ЕГ, так і в КГ не змогли встановити зв'язки станів даних природних матеріалів із впливом інших матеріалів, явищ (наприклад, вітру або зливи), що пояснюється обмеженістю життєвого досвіду, відповідних природничих знань дітей, набутих у пошуковій діяльності. Це визначає негативний вплив на формування пізнавальної активності дітей, їхнього інтересу до вивчення природного довкілля, спрямованості на навчання.

За п'ятим завданням ми розробили систему роботи з перевірки педагогічних умов оптимізації пізнавальної активності старших дошкільників у пошуково-дослідницькій діяльності та надали оцінку ефективності. Розроблена нами експериментальна система роботи ґрунтувалася на ряді загально дидактичних принципів, а також виявлених та обґрунтованих нами організаційно-педагогічних умов формування пізнавальної активності у дітей 6-7 років, розглянутих нами вище.

Задля проведення роботи ми адаптували або розробили відповідні до терміну проведення експерименту форми та методи роботи. Їхню основу

складали три заняття з знайомлення дітей із природою, які мали інтегрований характер та передбачали поєднання змісту основної, природо-екологічної роботи, з пошуковою, мовленнєвою, художньо-продуктивною тощо. Широко використовувалися різні форми роботи з розвитку логічної сфери малят - ігри-роздуми, дидактичні ігри різних видів, логічні вправи тощо.

Дитяче експериментування становило особливо важливий для нас напрям роботи з дітьми ЕГ, сюди було включено різні види дослідів із елементами довкілля, а також у їх поєднанні.

Робота здійснювалася у три взаємопов'язані етапи, зумовлювала системність, науковість, урахування індивідуальних можливостей дитини щодо включення її до пошукової роботи. загальне спрямування експериментальної програми було підпорядковане короткотривалому психолого-педагогічному проекту із логічним зменшенням етапів роботи.

Після закінчення експериментальної роботи нами був проведений контрольний зріз на основі тих діагностичних методик, які вже використовувалися нами на контрольному етапі. За результати другого зрізу, відбулися якісні та кількісні зміни в рівнях сформованості пізнавальної активності старших дошкільників у пошуково-дослідницькій діяльності: для експериментальної групи репродуктивно-наслідувальний рівень склав 15%, тоді як попередньо він дорівнював 32% від кількості задіяних малюків. Репродуктивно-виконавчий рівень по закінченню експерименту характеризував 28% малят, яких раніше діагностовано 29%. Більш суттєві результати виявлено стосовно конструктивно-виконавчого рівня, який став наявний у 32% дітей 6-7 років, тоді як попередньо їх було 23%. Також зросли кількісні показники щодо творчого рівня, (з 17% до 24% у малят ЕГ).

Для дітей КГ не визначався суттєвий кількісний та якісний перерозподіл за рівнями зазначеної активності, що пояснюється традиційністю репродуктивного характеру проведення вихователем навчальної та виховної роботи зі старшими дошкільниками.

Отримані результати формульованого експерименту підтверджують

висунуту нами наукову гіпотезу та свідчать про доцільність запропонованої нами експериментальної системи роботи щодо ефективності її впливу на розвиток пізнавальної активності у дітей 6-7 років засобами пошуково-дослідницької діяльності.

Проведене нами дослідження не визначається як завершене, зважаючи на глибину обраної проблеми. Наші подальші дослідження будуть пов'язані із розробкою питань осучаснення методичних основ та практичної бази закладу дошкільної освіти щодо проведення пошуково-дослідницької роботи з дітьми різних вікових груп.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аристова Л. П. Активность учения школьников / Л. П. Аристова. – М.: Просвещение, 1968. – 138 с.
2. Беленька Г.В., Науменко Т.С., Половіна О.В., Дошкільнятам про світ природи : метод. посіб. для вихователів дітей дошкільного віку. 2013. – 115 с.
3. Беленька Г. Експериментування – крок до пізнання / Г. Беленька // Дошкільне виховання. – 2007. – № 5. – С. 7-10.
4. Беленька Г. В. Підготовка студентів до творчого використання методу експериментування в роботі з дітьми // Науковий вісник МНУ імені В.О. Сухомлинського. Педагогічні науки. – 2015. – Вип. 2. (48), травень. – С. 10-13.
5. Беленька Г. Взаємозв'язок фізичного та інтелектуального розвитку дошкільника в процесі пізнання ним світу природи / Г. Беленька // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка, 2004. – № 4. – С. 55-58.
6. Бібік Н. М. Формування пізнавальних інтересів молодших школярів / Н. М. Бабік. – К. : Віпол, 1987. – 96 с.
7. Вивчення мотивації педагогів до дослідно-експериментальної діяльності // Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2014. – №7. – С. 25-27.
8. Гарифуллина И. В. Педагогические условия развития познавательного интереса младших школьников во взаимодействии с природой: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. : 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / Гарифуллина И. В. – Сургут, 2003. – 24 с.
9. Державний Базовий компонент дошкільної освіти в Україні (нова редакція) [Електронний ресурс]. Режим доступу:
 - a. <http://osvita.kr-admin.gov.ua> – Назва з екрану

10. Дивосвіт природи // Бібліотечка вихователя дитячого садка. – 2008. - №6, червень. – 116 с.
11. Емельянова М. Н. Развитие лидерского потенциала детей дошкольного возраста в процессе исследовательской деятельности : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 : Екатеринбург, 2001. – 23 с.
12. Иванова А. И. Методика организации экологических наблюдений и экспериментов в детском саду: пособ. для работников дошкольных учреждений / А. И. Иванова. – М. : ТЦ Сфера, 2004. – 56 с.
13. Каган М. С. Философия культуры. Санкт-Петербург : Метрополис, 1996. 415 с.
14. Кайдаш Е. Г. Развитие познавательных интересов в учебном процессе / Е. Г. Кайдаш // Начальная школа – 1993. - №12. – С.14-19.
15. Калуська Л. В. Екологічна ігротека / Л.В. Калуська. – І.-Ф., 1999. – 52 с.
16. Кант И. Критика практического разума. Сочинения в шести томах. – М., «Мысль», 1965. (Философ. наследие). Т. 4. Ч. I.- 544 с. – С. 311-501.
17. Карабаева І. Формування пізнавальної спрямованості дошкільників на оточуючу дійсність. С. 3-15.
18. Кашубо Н. И. Психолого-педагогические условия развития познавательного интереса к математике у детей старшего дошкольного возраста : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 «Общая педагогика и история педагогики». – М., 2003. – 19 с.
19. Кисельова І., Москаленко К. Формування природо доцільної поведінки старших дошкільників у межах екологічного проекту «У світі дерев» // Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2014. - №7. – С. 43-48.
20. Костюк О. Дослідницько-пошукова діяльність у формуванні пізнавального інтересу дошкільників до природи / О. Костюк // Педагогічний пошук. – №3 (83). – 2014. – С. 21.
21. Коваленко О. Створюємо умови для розвитку / О. Коваленко, О. Рева // Дошкільне виховання. – 2009. – № 11. – С. 20-21.
22. Кот Н. Розвивальне екологічне середовище в дитсадку / Н. Кот //

- Дошкільне виховання. – 2008. – № 7. – С. 22-23.
23. Креативні прогулянки у дитячому садку (укл. В'юнник В.О., Ханіна О.Г.) : метод посіб для вихователів. – Х. : Вид. група «Основа», 2015 р. – 132 с.
24. Кудикіна Н. В. Теоретичні засади формування пізнавальної самостійності студентів / Н. В. Кудикіна // Педагогічна освіта. Теорія і практика. Психологія. Педагогіка. Збірник наукових праць. – № 4 / редкол. І. Д. Бех, Е. В. Белкіна, Н. М. Бібік та ін. – К.: КМПУ ім. Б. Д. Грінченка, 2005. – С. 21–26.
25. Ладивір С. О. Дитина пізнає світ / С. О. Ладивір // Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2011. - №10. – С.23-29.
26. Ладивір С. О. Пізнавальна активність старших дошкільнят: індивідуальні особливості / С. О. Ладивір // Дошкільне виховання. – 2006. - №11. – С. 3-6.
27. Леонтьев А. Н. К теории развития психики ребенка. Хрестоматия по возрастной психологии : учеб. пособие для студентов высш. учебн. учрежд. / А. Н. Леонтьев. – М. : Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 2006. – 400 с. (Серия «Библиотека студента»).
28. Литвиненко І. Багатоканальна діяльність – засіб розвитку пізнавальної активності / І. Литвиненко // Дошкільне виховання. – 2002. - №4. – С. 22-24.
29. Лохвицька Л. В. Формування пізнавальних інтересів дітей старшого дошкільного віку в навчально-ігровому середовищі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук. : спец. : 13.00.08 «Дошкільна педагогіка». – К., 2000. – 23 с.
30. Марголис А. А. Статические и динамические компьютерные модели в структуре учебно-познавательной действия. «Психологические проблемы информационных технологий обучения» / под ред. Рубцова В. В. / М., 1993. – С. 45-49.
31. Матвієнко С. І., Горбачова А. Е. Картина як засіб ознайомлення дітей

- старшого дошкільного віку з культурою рідного краю (на прикладі картин Сергія Шишка) // Наукові записки Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Серія «Психолого-педагогічні науки». – 2018. – №3. – С. 200-205.
- 32.Морева Н.А. Основы педагогического мастерства. – М. : Просвещение, 2006 – 320 с.
- 33.Морозова Н.Г. Учителю о познавательном интересе. – М.: Знание, 1979. – 54 с.
- 34.Моторина Л. Н. Активизация познавательной деятельности младших школьников средствами межпредметной интеграции : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 «Общая педагогика и история педагогики»: Майкоп, 2004. – 22 с.
- 35.Мухацька Б. Стимулювання пізнавальної активності дітей в дитячому садку. Дисертація є монографією на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спец. 13.00.08 «Дошкільна педагогіка» ; Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова. – К., 2001. – 43 с.
- 36.Назарець Л. М. Формування пізнавального інтересу учнів / Л. М. Назарець // Обдарована дитина: Науково-практичний освітньо-популярний журнал для педагогів, батьків та дітей. – 2009. – №4. – С.61-65.
- 37.Науменко Т. С. Екологічне виховання дітей старшого дошкільного віку засобами авторської казки : автореф. дис. ... канд. пед. наук за спец.: 13.00.08 «Дошкільна педагогіка» / Науменко Т. С. ; Інститут проблем виховання АПН України. – К., 2008. – 21 с.
- 38.Ніколаєнко С. О. Організація дослідницько-пошукової діяльності з дошкільниками / С. О. Ніколаєнко. – К., 2006. – 35 с.
- 39.Ноздрова О. П. Дидактична гра як засіб стимулювання пізнавальної активності учнів 6 – 7-річного віку: автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.09. «Теорія навчання» / Ноздрова О. П. ; Харківський

- національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, Харків, 2008. – 22 с.
40. Парфілова С. Л. Формування пізнавальної мотивації молодших школярів у процесі навчально-пошукової діяльності: автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.09. «Теорія навчання» / Парфілова С. Л. ; Інститут педагогіки Академії педагогічних наук України. – К., 2009. – 21 с.
41. Пашнев Б. Вивчення пізнавальної діяльності учнів: опитувальник / Б. Пашнев // Психолог. – 2006. - №5 (лютий). – С. 18-22.
42. Педагогічний словник / За редакцією дійсного члена АПН України Ярмаченка М. Д. – К.: Педагогічна думка, 2001. – 514 с.
43. Петровский В. А. Построение развивающей среды в дошкольном учреждении / В. А. Петровский, Л. М. Кларина, Л. А. Смывина, Л. П. Стрелкова // Дошкольное образование в России / Под ред. Р. Б. Стеркиной. – М. : Изд-во АСТ, 1996. – С. 57–90.
44. Петяева Д.Ф. Развитие представлений о живой природе у дошкольников : автореф. дисс. ... канд. пед. наук : спец.: 13.00.07 «Теория и методика дошкольного образования» / Д. Ф. Петяева. – М., 1991. – 18 с.
45. Пидкасистый П. И. Самостоятельная познавательная деятельность школьников в обучении: Теор.-эксперим. исслед. / П. И. Пидкасистый. – М.: Педагогика, 1980. – 240с.
46. Писарев Д. И. Избранные педагогические сочинения. / Д. И. Писарев – М. : Педагогика, 1984. – 367 с.
47. Поддьяков Н. Н. Проблемы обучения и развития творчества дошкольников / Н. Н. Поддьяков, А. Н. Поддьяков. – Нижний Новгород, 1999. – 139 с.
48. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : навч. посіб для студ. вищих навч. закл. / Т. І. Поніманська. – К.: «Академвидав», 2004. – 456 с.
49. Проводимо дослідно-експериментальну роботу в дошкільному

- навчальному закладі: покроковий алгоритм // Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2014. - №7. – С. 8-10.
50. Програма освітня «Впевнений старт» для дітей старшого дошкільного віку / Н. В. Гавриш, Т. В. Панасюк, Т. О. Піроженко, О. С. Рогозянський, О. Ю. Хартман, А. С. Шевчук; За заг. наук. ред. Т. О. Піроженко. – К. : Українська академія дитинства, 2017. – 80 с.
51. Психологічна енциклопедія / Автор-упорядник О. М. Степанов. – К.: «Академвидав», 2006. – 424с.
52. Розвиток пізнавальних здібностей у процесі дошкільного виховання / За ред. Венгера Л. А. – М. : Просвещение, 1986. – 168с.
53. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. – М. : Педагогика, 1989. – 485 с.
54. Русова С. Вибрані педагогічні твори / Русова С. – К. : Освіта, 1996. – 304 с.
55. Рыбалко И. И. К вопросу об особенностях интересов и потребностей у детей в дошкольном возрасте /И. И. Рыбалко // Записки ЛГУ. Психология. Ученые 70. – № 265. – Вып. 16. – 1959. – С. 61.
56. Скрипченко О. В., Долинська Л. В., Огороднійчук З. В. Загальна психологія. Підручник для студентів ВНЗ. Київ: Либідь, 2005 р. – 464 с.
57. Смольникова Г. Нові відкриття щодня: організація пізнавальної діяльності дітей / Г. Смольникова // Дошкільне виховання. – 2013. – №3. – С.6-11.
58. Суржанська В. А. Творчі завдання як засіб формування пізнавальної активності старших дошкільників: автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Дошкільна педагогіка» ; Інститут проблем виховання АПН України. – Київ, 2004. – 23 с.
59. Ткачук Т. А. Розвиток пізнавальної активності дітей-дошкільників у спілкуванні з вихователем: автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 19.00.07. «Педагогічна та вікова психологія». ; Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – К., 2004. – 24 с.

- 60.Українське дошкілля. Програма розвитку дітей дошкільного віку / О. І. Білан та ін. – Тернопіль : Мандрівець, 2013. – 264 с.
- 61.Филиппова А. Р. Формирование аргументативных умений у детей старшего дошкольного возраста при ознакомлении с природой. 13.00.02 – теория и методика обучения и воспитания (дошкольное образование). – Челябинск, 2017. – 21 с.
- 62.Философский словарь / Под ред. И. Т. Фролова – М. : Политиздат, 1991. – 560 с.
- 63.Формирование познавательной активности дошкольников : Сборник научных трудов. – Шадринск, 1992. – С. 34.
- 64.Хаярова А. В. Экспериментальная деятельность дошкольников как средство познания окружающего мира / А. В. Хаярова // Дошкольная педагогика. – 2012. – №12 (декабрь). – С. 12-15.
- 65.Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки : навч. посіб./ Від упорядників, вступні нариси та упор. З. Н. Борисової, В. У. Кузьменко; За заг. ред. З. Н. Борисової. – К. : Вища школа, 2004.– 511 с.
- 66.Шевцова О. А. Організація пізнавальної діяльності в ДНЗ. – Х. : Вид. група «Основа», 2008. – 300 с. (Серія «ДНЗ. Вихователю»).
- 67.Щербакова І. Розвивальне середовище / І. Щербакова // Дошкільне виховання. – 2007. – № 12. – С. 16-17.
- 68.Щетинина В. В. Формирование познавательной активности детей старшего дошкольного возраста в процессе поисковой деятельности : Дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. – Москва, 2006. – 233 с.
- 69.Щукина Г. И. Проблема познавательного интереса в педагогике / Г. И. Щукина. – М. : Педагогика, 1971. – 351 с.
- 70.Якименко С. І. Формування світогляду у старших дошкільників та молодших школярів в освітньо-інтегрованому середовищі: теорія та практика : монографія. – К.: Видавничий дім «Слово», 2017. – 640 с.
- 71.Яришева Н. Ф. Методика ознайомлення дітей з природою / Н. Ф. Яришева. – К. : Вища школа, 1993. – 324 с.